

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання
Форма навчання заочна
Кафедра правознавства

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____
(підпис)

Г. В. Лаврик
(ініціали, прізвище)

«__» _____ 2021 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ
ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітня
програма «Публічне адміністрування»

Виконавець роботи: Тесля Юлія Анатоліївна

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник: Баранов Андрій Павлович

_____
(підпис, дата)

Рецензент: Червякова Ольга Володимирівна

Полтава 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.03

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»

Затверджую

Завідувач кафедри

_____ Г.В. Лаврик

(підпис, ініціали та прізвище)

« _____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ ТА КАЛЕНДАРНИЙ ГРАФІК
ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

на тему **«ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

студенткою спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітня програма «Публічне адміністрування»

(шифр, назва)

Прізвище, ім'я, по батькові Теслею Юлією Анатоліївною

Затверджена наказом ректора № 52а-Н від «25» лютого 2021 р.

Зміст роботи	Термін виконання	Термін фактичного виконання
1. Підбір джерел та їх обробка	до 01.03.21 р.	
2. Складання та затвердження плану роботи	до 15.03.21 р.	
3. Написання та оформлення роботи	до 15.10.21 р.	
4. Попередній захист роботи	до 15.11.21 р.	

Дата видачі завдання «__» _____ 2021 р.

Студентка _____
(підпис)

Науковий керівник _____ д.ю.н., проф. Лаврик Г. В.
(підпис) (науковий ступінь, вчене звання, ПІБ)

Результати захисту магістерської роботи

Магістерська робота оцінена на _____

(балів, оцінка за національною шкалою, оцінка за ЄКТС)

Протокол засідання ЕК № _____ від «_____» _____ 2021 р.

Секретар ЕК _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

**Оцінювання магістерської роботи,
виконаної студенткою**

Теслі Юлії Анатоліївни
(прізвище, ім'я, по-батькові)

**спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітня програма «Публічне адміністрування»
(цифра, назва)
ступеня магістра**

**на тему «ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ
ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

№ з/п	Критерії оцінювання	Бали
1.	Зміст (до 60 балів)	
2.	Оформлення та організація виконання (до 10 балів)	
3.	Захист (до 30 балів)	
	Усього балів	
	<i>Оцінка за національною шкалою</i>	
	<i>Оцінка за шкалою ЄКТС</i>	

Підпис членів екзаменаційної комісії:

_____	_____
<i>(підпис)</i>	<i>(ініціали, прізвище)</i>
_____	_____
<i>(підпис)</i>	<i>(ініціали, прізвище)</i>
_____	_____
<i>(підпис)</i>	<i>(ініціали, прізвище)</i>
_____	_____
<i>(підпис)</i>	<i>(ініціали, прізвище)</i>
_____	_____
<i>(підпис)</i>	<i>(ініціали, прізвище)</i>

Протокол засідання ЕК № _____ від «_____» _____ 2021 р.

Секретар ЕК _____
(підпис) *(ініціали та прізвище)*

АНОТАЦІЯ

«Правопорушення та відповідальність при здійсненні міжнародної публічної діяльності»

Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаної літератури, який налічує 59 позицій, та викладена на 80 сторінках.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правове правопорушення та відповідальність при здійсненні міжнародної публічної діяльності. Предметом – доктринальні категорії міжнародно-правового правопорушення та міжнародно-правової відповідальності.

Метою роботи є аналіз міжнародно-правової відповідальності та правопорушення як її фактичної підстави.

У ході виконання роботи використано ряд наукових методів. Метод наукового аналізу дозволив здійснити огляд доктринальних позицій з теми дослідження. Метод альтернатив використано при приведенні альтернативних позицій науковців щодо певного питання. Метод наукового синтезу дозволив сформулювати власні висновки на основі проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування у науково-дослідницькій діяльності для подальшого дослідження правопорушення та відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності; теоретичний та емпіричний матеріал може використовуватися у навчальному процесі для підготовки лекцій, семінарських та практичних занять у навчальних закладах з фахових юридичних дисциплін.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, юридична відповідальність, правопорушення, міжнародно-правові відносини, суб'єкт міжнародно-правових відносин, фактична підстава, юридична підстава, правомірний примус, цілі відповідальності.

SUMMARY

«Offenses and liability in the implementation of international public activities»

Structurally, the work consists of an introduction, three chapters with subsections, conclusions, a list of references, which has 59 items, and is set out on 80 pages.

The object of study is an international legal offense and responsibility in carrying out international public activities. Subject - doctrinal categories of international legal offenses and international legal responsibility.

The purpose of the work is to analyze international legal responsibility and the offense as its factual basis.

A number of scientific methods were used during the work. The method of scientific analysis allowed to review the doctrinal positions on the research topic. The method of alternatives is used in presenting alternative positions of scientists on a particular issue. The method of scientific synthesis allowed to formulate own conclusions on the basis of the conducted research.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application in research activities for further research of the offense and responsibility in the implementation of international public activities; theoretical and empirical material can be used in the educational process for the preparation of lectures, seminars and practical classes in educational institutions in professional legal disciplines;

Keywords: international legal responsibility, legal responsibility, offenses, international legal relations, subject of international legal relations, factual basis, legal basis, lawful coercion, goals of responsibility.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Загально-теоретичні питання міжнародно-правової відповідальності.....	6
1.1 Поняття, підстави та цілі міжнародно-правової відповідальності.....	6
1.2. Види та форми міжнародно-правової відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності.....	12
1.3. Суб'єкти міжнародно-правової відповідальності.....	16
РОЗДІЛ 2. Міжнародне правопорушення як підстава відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності.....	32
2.1. Поняття та види міжнародних правопорушень.....	32
2.2. Відокремлення міжнародного правопорушення від суміжних діянь....	39
РОЗДІЛ 3. Проблеми реалізації відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності.....	49
3.1. Правомірний примус у міжнародних відносинах та умови його застосування.....	49
3.2. Співвідношення інституту міжнародної відповідальності та примусових засобів.....	52
Висновки.....	72
Перелік інформаційних джерел.....	75

ВСТУП

Нормативне регулювання відносин передбачає необхідність наявності інституту відповідальності. Відповідальність є одним із заходів, що забезпечують існування правопорядку.

Відповідальність в міжнародному праві є міжгалузевим правовим інститутом, який пронизує всі галузі міжнародного права. Норми інституту міжнародної відповідальності взаємопов'язані з іншими нормами міжнародного права, оскільки вони реалізуються тільки за умови порушення інших норм. Важливість інституту відповідальності дозволила деяким авторам заявити про існування права міжнародної відповідальності як самостійної галузі міжнародного права. Однак відомо, що критеріями поділу системи права на галузі є предмет і метод правового регулювання. Норми про відповідальність є похідними, вторинними і не можуть існувати без наявності первинної, матеріальної норми, з якою тісно пов'язані. Тому представляється невірним говорити про право міжнародної відповідальності як про окрему галузь.

Питання міжнародно-правової відповідальності є наразі недостатньо дослідженим та вкрай дискусійним. Проте, враховуючи наростаючу нестабільність на міжнародній політичній арені, обрана для дослідження тема набуває особливої актуальності та виходить в центр професійного дискурсу.

Окремі аспекти міжнародно-правової відповідальності у своїх працях розглядали С. С. Андрейченко, В. Ф. Антипенко, М. М. Антонович, М. О. Баймуратов, Ю. Ю. Блажевич, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, К. А. Важна, В. А. Василенко, Л. Г. Гусейнов огли, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, О. В. Задорожній, Н. А. Зелінська, Т. Р. Короткий, І. І. Лукашук, В. В. Мицик, М. І. Пашковський, В. М. Репицький, Є. Л. Стрельцов, Г. О. Христова та інші вітчизняні правники.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правове правопорушення та відповідальність при здійсненні міжнародної публічної діяльності.

Предметом – доктринальні категорії міжнародно-правового правопорушення та міжнародно-правової відповідальності.

Метою роботи є аналіз міжнародно-правової відповідальності та правопорушення як її фактичної підстави. Досягненню вказаної мети слугує вирішення наступних завдань:

- розглянути поняття, підстави та цілі міжнародно-правової відповідальності;
- встановити види та форми міжнародно-правової відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності;
- дослідити суб'єктів міжнародно-правової відповідальності;
- розглянути поняття та види міжнародних правопорушень;
- дослідити особливості відокремлення міжнародного правопорушення від суміжних діянь;
- розглянути правомірний примус у міжнародних відносинах та умови його застосування;
- встановити співвідношення інституту міжнародної відповідальності та примусових засобів.

Методи дослідження. У ході виконання роботи використано ряд наукових методів. Метод наукового аналізу дозволив здійснити огляд доктринальних позицій з теми дослідження. Метод альтернатив використано при приведенні альтернативних позицій науковців щодо певного питання. Метод наукового синтезу дозволив сформулювати власні висновки на основі проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування:

- 1) у науково-дослідницькій діяльності для подальшого дослідження правопорушення та відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності;
- 2) теоретичний та емпіричний матеріал може використовуватися у навчальному процесі для підготовки лекцій, семінарських та практичних занять у навчальних закладах з фахових юридичних дисциплін.

Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаної літератури, який налічує 59 позицій, та викладена на 80 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Поняття, підстави та цілі міжнародно-правової відповідальності

Проблема міжнародно-правової відповідальності є однією з найбільш цікавих і перспективних сфер сучасного міжнародного права. Це зумовлено, зокрема, тим, що проблематика міжнародно-правової відповідальності є вкрай малодослідженою та викликає чимало дискусій серед науковців.

Дослідження міжнародно-правової відповідальності зумовлює необхідність звернення до поняття відповідальності юридичної. Саме юридична відповідальність є однією з вагомих гарантій дотримання прав та свобод людини і громадянина у будь-якій цивілізованій правовій системі. Як влучно зауважує О. І. Мисак, це фундаментальне явище юридичної науки відображає вплив права на суспільство та суспільні відносини [1, с. 41].

Міжнародна відповідальність – це вид юридичної відповідальності і тому їй притаманні всі ознаки родового об'єкта. Але специфіка міжнародного права накладає свої особливості на інститут міжнародно-правової відповідальності.

Розуміння міжнародної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності утвердилось в міжнародному праві не відразу. Перш за все міжнародна відповідальність має спільні риси з цивільно-правовою відповідальністю: обидві мають місце у відносинах рівних суб'єктів; основною метою обох є відновлення стану, який існував до правопорушення, що виражається в обов'язку відшкодувати заподіяної порушником шкоди.

Як вже було зазначено категорія міжнародно-правової відповідальності є досить дискусійною, що зумовлює існування досить великої кількості підходів до її тлумачення. Так, наприклад, Коверзнев М. С. та Коверзнева Г. П. визначають міжнародно-правову відповідальність як конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання [2, с. 49]. Схоже визначення наводить і О.О.Скрильник, визначаючи міжнародно-правову відповідальність як конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародноправового зобов'язання [3, с. 351]. Подібної ж позиції дотримується і М. М. Антонович [4, с. 76].

І. О. Мисак визначає міжнародно правову відповідальність як обов'язок суб'єкта міжнародного права зазнати певних несприятливих наслідків за вчинене протиправне діяння (дію або бездіяльність), і це протиправне діяння є підставою відповідальності [1, с. 42].

У окремих джерелах можна також віднайти визначення, відповідно до якого міжнародно-правова відповідальність є зобов'язанням суб'єкта міжнародного права потерпіти певні обставини негативного характеру внаслідок заподіяння шкоди іншому суб'єкту міжнародного права як у результаті вчинення міжнародного правопорушення, так і в результаті правомірної діяльності [5, с. 311].

О. О. Скрильник вказує, що Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як ті наслідки, що те або інше міжнародне протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад, наслідок діяння щодо відшкодування збитку та відповідних санкцій. При цьому можна зазначити, що поняття «міжнародно-правова відповідальність» характеризується такими ознаками:

- 1) вона настає за здійснення міжнародного правопорушення;
- 2) реалізується на основі норм міжнародного права;

3) пов'язана з визначеними негативними наслідками для правопорушника;

4) спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку [3, с. 352].

Г. М. Гура відмічає, що міжнародно-правову відповідальність визнають всі правові системи світу та визначає її як юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права у зв'язку з порушенням норм міжнародного права державою своїх зобов'язань. При цьому Г. М. Гура звертає увагу, що лише міжнародно-правова відповідальність є необхідним юридичним засобом забезпечення доримання міжнародно-правових норм та поновлення порушених прав. Вона є особливим інструментом врегулювання міжнародних конфліктів, своєрідним гарантом функціонування норм міжнародного права [6, с. 156].

До основних ознак міжнародно-правової відповідальності можна віднести наступні:

1) настає за вчинення міжнародного правопорушення або за шкідливі наслідки дій, ще не порушують норм міжнародного права;

2) спрямована на забезпечення міжнародного правопорядку;

3) пов'язана з негативними для правопорушника наслідками;

4) реалізується в міжнародних правоохоронних відносинах, що виникають між суб'єктом-правопорушником (найчастіше державою) та міжнародним співтовариством загалом (у разі порушення норм *jus cogens* та *ergo omnes*) [12, с. 38].

Отже, термін «міжнародно-правова відповідальність» охоплює правовідносини, що виникають за міжнародним правом у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням. Тому змістом такої відповідальності виступають ті негативні наслідки, які настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародного права. Вказані правовідносини можуть бути як дво- так і багатосторонніми, виникають з приводу певних зобов'язань за відповідальністю суб'єкта, так і з приводу

застосування примусових заходів з боку потерпілої сторони (з метою примусу порушника до виконання певних зобов'язань).

На наш погляд, визначаючи міжнародну відповідальність, слід враховувати наступні моменти.

По-перше, міжнародна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, і як така вона має свій початок в праві: в основі її лежить правова норма; вона реалізується відповідно до встановлених правових нормам; і вона не може виходити за межі правової площини. Отже, заходи, які можуть бути застосовані до відповідального суб'єкта міжнародного права, повинні бути передбачені нормами міжнародного права.

По-друге, правова природа суб'єкта-правопорушника не може впливати на сутність відповідальності, оскільки визначальним тут є сам процес реалізації відповідальності: вона настає в результаті порушення правової норми і реалізується відповідно до встановлених норм. Порушення норм при здійсненні відповідальності також є правопорушення і тягне за собою відповідальність.

Теорія та практика міжнародного права сформулювали вимогу стосовно обов'язкової наявності підстав міжнародно-правової відповідальності, які поділяються на юридичні та фактичні.

Юридичними підставами є сукупність юридично обов'язкових міжнародно-правових актів, на підставі яких певна поведінка (дія або бездіяльність) кваліфікується як міжнародне правопорушення. Юридичні підстави відповідальності містяться в будь-яких джерелах міжнародного права та інших актах, які фіксують обов'язкові для держави правила поведінки.

Фактичними підставами є те, за що настає відповідальність. Це певний юридичний факт, тобто – міжнародне правопорушення. Вирішення питання про те, чи є дія держави порушенням міжнародних зобов'язань і фактичною підставою для відповідальності, залежить від наявності в ній ознак правопорушення.

У правовій науці висловлюються різні позиції щодо правової природи юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності. Так, наприклад, М. Баймуратов під юридичними підставами розуміє міжнародно-правові зобов'язання суб'єктів міжнародного публічного права, відповідно до яких те чи інше діяння вважається міжнародним правопорушенням. При цьому науковець акцентує увагу, що в разі міжнародно-протиправного діяння порушується не сама норма міжнародного права, а зобов'язання суб'єкта їх дотримуватися [7, с. 124].

Разом з тим, більш поширеною у міжнародно-правовій доктрині є позиція дослідження юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності саме через призму нормативно-правових актів. Так, М. Буроменський під юридичними підставами міжнародно-правової відповідальності розуміє сукупність юридично обов'язкових міжнародно-правових актів, на підставі яких певна поведінка (дія або бездіяльність) кваліфікуються як міжнародне правопорушення. Відповідно до даної позиції, юридичні підстави міжнародно-правової відповідальності можуть міститися не лише в будь-яких джерелах міжнародного права, але й у інших актах, які фіксують обов'язкові для держави правила поведінки [8, с. 313]. Схожої позиції дотримується також Н. Пронюк, яка разом з тим зауважує, що необхідно розрізняти юридичні підстави міжнародно-правової відповідальності та норми, на підставі яких поведінка суб'єкта може кваліфікуватися як протиправна [9, с. 72].

Узагальнюючи підходи до розуміння юридичних підстав міжнародно-правової відповідальності, І. І. Камінський відмічає, що суперечки щодо їх природи не поширилися на встановлення, власне, складників таких підстав, до яких належать:

- 1) міжнародний договір;
- 2) міжнародний звичай;
- 3) рішення міжнародних судів;

- 4) рішення міжнародних (міжурядових) організацій, що за статутом цих організацій обов'язкові для держав членів;
- 5) односторонні міжнародно-правові акти держав [10, с. 169].

Фактичною підставою міжнародно-правової відповідальності є вчинення суб'єктом міжнародного правопорушення. Зважаючи на ключове значення даної категорії для теми, що розглядається, поняття види міжнародних правопорушень, а також їх ключові характеристики будуть розглянуті в рамках окремого розділу роботи.

У окремих джерелах окрім юридичної та фактичної підстави міжнародної відповідальності виокремлюють також процесуальні її підстави. Процесуальні підстави – це процедура розгляду справ про правопорушення і порядок притягнення винних суб'єктів до відповідальності. В одних випадках такий процесуальний порядок детально регламентований і закріплений у міжнародно-правових актах, в інших – його вибір залишений на розсуд органу, що застосовує заходи відповідальності [22, с. 143].

Як і будь-який інший вид юридичної відповідальності, міжнародно-правова відповідальність має певні цілі. На нашу думку, до них можна віднести:

- 1) утримання потенційного правопорушника від вчинення міжнародного правопорушення;
- 2) спонукання суб'єкта до належного виконання своїх зобов'язань;
- 3) забезпечення компенсації потерпілому за завдану моральну чи матеріальну шкоду;
- 4) вплив на майбутню поведінку суб'єктів правовідносин з метою добросовісного виконання ними своїх зобов'язань.

В основному інститут міжнародно-правової відповідальності регулюється звичаєвими нормами. Проте поряд з цим ряд міжнародних нормативно-правових договорів прямо передбачає відповідальність суб'єктів за порушення зобов'язань. Так, наприклад, статті 39, 41, 42 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – Статут ООН) [11] передбачають

відповідальність за вчинення міжнародних правопорушень проти миру та безпеки.

Окрім того до актів, що торкаються питання міжнародно-правової відповідальності можна віднести:

- 1) Конвенцію про попередження геноциду та покарання за нього 1948 року;
- 2) Конвенцію про відшкодування шкоди, заподіяної іноземним повітряним судном третім особам на поверхні Землі 1952 року;
- 3) Міжнародну конвенцію про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 року;
- 4) Конвенцію ООН з морського права 1982 року, тощо.

Підсумовуючи, можна зазначити, що питання міжнародно-правової відповідальності є наразі недостатньо дослідженим та вкрай дискусійним. Проте, враховуючи наростаючу нестабільність на міжнародній політичній арені, подальша розробка теоретичних та практичних аспектів міжнародно-правової відповідальності виходить в центр наукового дискурсу.

1.2. Види та форми міжнародно-правової відповідальності при здійсненні міжнародної публічної діяльності

Міжнародно-правова відповідальність суб'єкта міжнародного права існує у конкретних видах та формах.

Зазвичай виокремлюють два види міжнародно-правової відповідальності:

- 1) нематеріальна (політична);
- 2) матеріальна [13].

До форм нематеріальної міжнародно-правової відповідальності належать:

- 1) сатисфакція;
- 2) ресторація; обмеження суверенітету;
- 3) обмеження юрисдикції держави тощо.

Сатисфакція (задоволення) як форма політичної відповідальності припускає обов'язок держави-правопорушниці надати задоволення не матеріального характеру, відшкодувати моральну шкоду, заподіяну честі і гідності іншої держави [14, с. 33]. Сатисфакція може виявитися в таких діях державиделіквента (винного суб'єкта, що зобов'язаний відшкодувати шкоду, заподіяну правопорушенням):

- 1) офіційне вираження жалю або співчуття;
- 2) принесення вибачень;
- 3) принесення запевнень у тому, що подібні акції не повторяться в майбутньому;
- 4) карне покарання винних осіб;
- 5) видання нормативного акту з визнанням своєї провини з тим, щоб подібні дії не повторювалися в майбутньому;
- 6) посилення спеціальної делегації в ображену державу;
- 7) вшанування постраждалої держави шляхом підняття її прапора держави в столиці держави-деліквента, або ж віддання їй честі військовим формуванням з артилерійським салютом чи виконанням державного гімну постраждалої держави, або сполучення декількох з зазначених дій [14, с. 33].

При цьому сатисфакція може бути:

- 1) простою, коли відбувається висловлення офіційного співчуття суб'єктом-правопорушником, принесення вибачення, визнання неправомірності дій, тощо;
- 2) надзвичайною, коли має місце тимчасове обмеження прав суб'єкта порушника.

Ресторація як форма міжнародно-правової відповідальності полягає у відновленні суб'єктом-правопорушником попереднього стану певного

матеріального об'єкта, який постраждав внаслідок правопорушення (у якості прикладу можна привести відновлення якості питної води, яка потерпіла від діяльності порушника).

Окрім зазначеного як форма нематеріальної міжнародно-правової відповідальності застосовується виключення з міжнародних організацій чи призупинення прав та привілеїв, що випливають з такого членства.

Матеріальні форми міжнародно-правової відповідальності застосовуються у випадку наявності внаслідок правопорушення матеріальної шкоди. До таких форм, зокрема, належать:

- 1) реституція;
- 2) репарація;
- 3) субституція.

Під репараціями – розуміють відшкодування державою-порушницею заподіяної нею шкоди [14, с. 31]. Історичні витоки репарації беруть від інституту контрибуцій, які успішно використовувалися в міжнародному праві з глибокої давнини і аж до кінця XIX сторіччя. Контрибуції носили характер данини.

У основу контрибуції було покладено «право переможця», тому вони як грошові суми, що виплачувалися переможцю переможеною державою, не пов'язувалися з заподіяним збитком.

Уже в той період контрибуції вважалися формою відвертого грабежу населення переможеної держави. Для обмеження такого негативного явища були розроблені статті 47-51 Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року, якими обмежувалося стягнення контрибуцій. Однак і під час Першої і Другої світових війн вказані статті грубо порушувалися. При розробці Версальського мирного договору 1919 року країни Антанти були змушені формально відмовитися від контрибуцій, замінивши їх репараціями. На сьогодні контрибуції міжнародним правом заборонені.

Фактично, на зміну контрибуцій прийшли усі форми матеріальної відповідальності держав, застосовувані в даний час. Якщо при сплаті контрибуцій, що носили неправомірний характер, нанесений збиток жодним чином з ними не пов'язувався, такого збитку могло взагалі не бути, то при сплаті репарацій, які завжди мають правомірний характер, необхідно, щоб збиток, заподіяний потерпілій державі, було доведено. При репарації відшкодування матеріального збитку відбувається не лише у грошовій формі, але і в натуральній: послугами, товарами тощо.

Під реституцією в міжнародному праві розуміють повернення майна, незаконно захопленого однією воюючою державою на території іншої [15, с. 253].

Таким чином реституція є формою матеріальної міжнародно-правової відповідальності держави, що вчинила акт агресії чи інше міжнародне протиправне діяння. Реституція полягає у обов'язку держави зменшити шкоду, заподіяну іншій стороні, шляхом відновлення первинного стану, зокрема, шляхом повернення майна незаконно захопленого та вивезеного з окупованих агресором територій.

Субституція фактично являється різновидом реституції та полягає у заміні неправомірно знищеного чи пошкодженого майна. Різновидом її є компенсаторна реституція, яка полягає у передачі потерпілій стороні предметів того ж роду, що й розграбоване та незаконно вивезене майно.

Окрім того, міжнародно-правову відповідальність можна розподілити на:

- 1) міжнародно-правову відповідальність за правомірні дії (позитивну відповідальність);
- 2) міжнародно-правову відповідальність за неправомірні дії (негативну відповідальність) [22, с. 143].

У першому випадку відповідальність передбачає обов'язок відшкодувати матеріальний збиток, заподіяний у результаті дій, що не порушують норми міжнародного права, але тільки в тому випадку, якщо таке

відшкодування передбачається спеціальним міжнародним договором (абсолютна відповідальність). У другому передбачається обов'язок суб'єкта міжнародного права ліквідувати шкоду, заподіяну іншому суб'єкту, у результаті порушення міжнародно-правового зобов'язання. Негативна відповідальність є наслідком правопорушення та визнається деліктною.

Підсумувавши, варто зазначити, що міжнародно-правова відповідальність існує у конкретно визначених видах та формах. З розвитком міжнародного права вказані форми та види також розвиваються та змінюються, одні з них втрачають актуальність, інші – набувають нового змісту та значення.

1.3. Суб'єкти міжнародно-правової відповідальності

Важливим аспектом розгляду міжнародно-правової відповідальності є визначення суб'єктів такої відповідальності.

Основним суб'єктом міжнародно-правової відповідальності є держава. Крім того, до суб'єктів міжнародно-правової відповідальності можуть бути віднесені міжнародні (міжурядові) організації та інші суб'єкти міжнародного права.

Початок обговорення проблеми відповідальності держав в сучасному розумінні було покладено Лігою Націй. Ідея про відповідальність держави завжди користувалася широкою популярністю у наукового співтовариства, доказом чого є той факт, що в 1924 році тема відповідальності увійшла до переліку проблем, що видавалися найбільш бажаними для кодифікації тією ж Лігою Націй [16, с. 44].

1920-ті роки характеризуються численними проектами, резолюціями і рекомендаціями, які намагаються врегулювати ті чи інші аспекти юридичної відповідальності держави. Серед них можна назвати проект кодексу

міжнародного права Японської асоціації міжнародного права 1926 року, де окреслюється сучасне розуміння відповідальності держави, а саме глава 2 містить норми, що стосуються відповідальності держав щодо життя, особистості та майна іноземців [16, с. 44]. Далі висвітленням цієї проблеми займаються такі організації, як Інститут міжнародного права (1927), юридичний факультет Гарвардського університету (1929), Німецька асоціація міжнародного права (1930) і деякі конкретні вчені.

У другій половині ХХ століття Комісія міжнародного права ООН запропонувала використовувати зазначені теоретичні напрацювання для складання «Проекту конвенції про міжнародну відповідальність держави за шкоду, заподіяну на їх території особистості і майну іноземців», який був розкритикований рядом держав в силу її односторонності, а саме ухилю в сферу захисту прав іноземних громадян, в той час як захист прав інших осіб не отримала належної уваги.

У 1930 році в Гаазі Комітет по відповідальності за шкоду іноземцям представив учасникам Конференції по кодифікації міжнародного права статті, що містять деякі зачатки складу злочинів держав (підстави притягнення до відповідальності, об'єктивну і суб'єктивну сторони протиправних діянь держав). Тим не менш, це не викликало відчутного зсуву в нормативному врегулюванні і закріпленні державної відповідальності. Причиною цього, безумовно, можна назвати небажання держав якимось чином обмежувати свободу дій як в межах своєї території, так і на міжнародному полі. Але, незважаючи на цей опір, необхідність закріплення юридичної відповідальності держав проглядалася все більш чітко. Адже для нормального, здорового функціонування міждержавного співтовариства і будь-якої окремо взятої держави, для ефективного і всебічного захисту прав і свобод людини і громадянина, розвитку і вдосконалення демократичних режимів, належної роботи виборчої системи, що забезпечує багатопартійність, політичне різноманіття і формування правової, соціальної держави та громадянського суспільства необхідно окреслити «рамки

дозволеного» при здійсненні державою своєї діяльності, реалізації державної політик.

Наступний досить помітний крок у розвитку концепції про відповідальність припав на другу половину XX століття, коли в 1953 році на Генеральній Асамблеї ООН Комісії міжнародного права ООН було доручено розробити і кодифікувати принципи відповідальності держав [16, с. 44]. Але, незважаючи на це, здійснення поставленого завдання йшло дуже одноаспектним шляхом, так як знову-таки розглядалася виключно відповідальність держави перед іноземними фізичними та юридичними особами, а норми про притягнення до відповідальності за вчинення таких діянь як апартеїд, розв'язування війни, застосування заборонених засобів і методів ведення війни, що приводить до невимовним страждань, і інші дії не отримували необхідного розвитку і регламентації.

Таким чином, можна виокремити наступні етапи в розвитку міжнародно-правової відповідальності держави:

- 1) становлення юридичної відповідальності держави, який охоплює часовий відрізок зародження відповідальності з часів Стародавнього світу аж до кінця XIX століття, коли концепція юридичної відповідальності ще не досліджувалася вченими належним чином;
- 2) розвитку (початок XX століття - 40-ті роки XX століття). 40-і роки XX століття характеризуються початком Другої світової війни, яка ознаменована створенням Ліги Націй, її роботою і крахом її діяльності;
- 3) розвитку юридичної відповідальності (куди включаються роки з моменту заснування ООН в 1945 році до теперішнього часу). Цьому періоду притаманна найбільша увага до вивчення питань відповідальності держав і розробка різних документів, що тим чи іншим чином регламентують різні аспекти цього інституту міжнародного права. Всередині самого етапу можна виділити дві

основні віхи розвитку юридичної відповідальності, першу з яких слід віднести до часу до заснування Міжнародного Кримінального Суду (1998), а друга охоплює період діяльності зазначеного судового установи.

На підставі усього вищевикладеного необхідно відзначити, що процес нормативного закріплення відповідальності держави йшов дуже повільними темпами. Це пов'язано з великою політизованістю питання, з небажанням суб'єктів (держав) підпорядковувати себе якимось юридично обов'язковим правилам і нормам, обмежувати свої дії; також слід згадати, що деякі держави можуть кваліфікувати факт притягнення до відповідальності як втручання у внутрішні справи, посягання на суверенітет, незалежність і територіальну цілісність

На сьогодні держава є відповідальною за дії своїх органів законодавчої, судової та виконавчої влади. Вказане правило поширюється на поведінку органів адміністративно-територіальних підрозділів, у випадку якщо вони діяли в такій якості, та на органи, які не відносяться до вказаних структур, але уповноважені внутрішньодержавним правом здійснювати певні прерогативи державної влади, якщо вони діяли в такій якості.

Не розглядається як поведінка держави:

- 1) поведінка особи чи групи осіб, які діяли в самостійно, а не від імені держави;
- 2) поведінка органу однієї держави на території іншої;
- 3) поведінка органу міжнародної організації на території держави;
- 4) поведінка органу повстання на території держави [13].

Залежно від участі в міжнародному правопорушенні виділяють:

- 1) держави, які є основними учасниками міжнародного правопорушення;
- 2) держави-співучасники; тобто ті держави, які сприяли злочину.

Держава не може ухилитися від відповідальності, шляхом посилання на те, що відповідно до внутрішнього законодавства ці дії не потрібно робити

або потрібно робити іншим способом. У Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. встановлено, що держава «не може посилається на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання нею договору» [17]. Аналогічне положення містить і Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН про відповідальність держав за міжнароднопротиправні діяння.

Як суб'єкт міжнародно-правової відповідальності міжнародна організація відповідає за правопорушення, яких вона допустилась діючи в рамках своїх установчих документів, та, особливо, в тих випадках, коли вона вийшла за межі статутних повноважень.

Зростання ролі і впливу міжнародних організацій в сучасних міжнародних відносинах стає все більш очевидним. Вони залучені в врегулювання міжнародних конфліктів і кризових ситуацій, активно беруть участь в міжнародному економічному, фінансовому та технологічному співробітництві, в рішенні економічних, гуманітарних, культурних та соціальних проблем, розробляють глобальний порядок розвитку людства. Одним словом, в даний час практично в кожній сфері міжнародних відносин діють певні міжнародні організації, сприяючи розвитку співробітництва між державами.

У найширшому розумінні термін «міжнародна організація» охоплює не лише організації, членами яких є держави, а також і міжнародні неурядові організації і навіть промислові і комерційні картелі. Категорія «міжнародна організація» найчастіше застосовується саме у розумінні «міжурядова організація» [37].

Розглядаючи міжнародні організації І. І. Лукашук визначив їх як засновані міжнародним договором організації, покликані на постійній основі координувати дії держав-членів відповідно до наданих їм повноважень [38, с. 102].

У свою чергу К. А. Бекашев розглядає міжнародні організації більш широко та пропонує розуміти під даним терміном об'єднання держав,

створене відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору, для здійснення співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів, права і обов'язки, похідні від прав і обов'язків держав, і автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів [39]. При цьому дослідник акцентує, що міжнародні організації є основним організатором спілкування держав.

Міжнародні організації є дуже різними за своєю правовою природою та членським складом. Одні з них є універсальними та вирішують питання загального миру та розвитку, інші – спеціальними та, наприклад, контролюють китобійний промисел або судноплавство на міжнародних річках. Разом з тим міжнародна організація повинна відповідати мінімальним вимогам:

- 1) бути наділеною окремою міжнародною правосуб'єктністю;
- 2) члени організацій мають бути представлені на рівні центральних урядів або органів центрального уряду;
- 3) мати постійний секретаріат.

Зазначені мінімальні вимоги можна вважати універсальними ознаками міжнародної організації.

Без класифікації міжнародних організацій розробка багатьох теоретичних питань їх діяльності стає вкрай важким завданням. Враховуючи різноманітність організаційно-інституційної структури міжнародних організацій та характеру їх діяльності, багатовимірність їх функціонування тощо система критеріїв їх класифікації також є досить розгалуженою.

За критерієм членства всі міжнародні організації поділяються на два великі види: 1) міжурядові (міждержавні) та 2) недержавні (неурядові) утворені фізичними чи юридичними особами та які не мають відношення до урядової діяльності.

При цьому М. О. Скрипник зауважив, що інколи ту чи іншу міжнародну організацію досить важко «вписати» в рамки класифікації та

вказав, що в деяких випадках простежується певна відмінність міждержавних і міжурядових організацій. Так, деякі дослідники припускають можливість членства представників територій, що мають свої уряди, але не є суверенними державами (наприклад, Всесвітній поштовий союз, Всесвітня метеорологічна організація тощо), тобто в прямому значенні ці організації не можна назвати міждержавними [40, с. 16].

Достатньо часто у наукових джерелах зустрічається класифікація міжнародних організацій за географічним масштабом. Згідно з даним критерієм виділяють:

- 1) глобальні міжнародні організації, які характеризуються широким колом територіального представництва членів та мають вплив на глобальний розвиток людства (наприклад, ЮНЕСКО, ООН);
- 2) міжрегіональні міжнародні організації включають представників суміжних регіонів та мають відповідний рівень впливу (наприклад, СНД, НАТО);
- 3) регіональні міжнародні організації коло учасників обмежують певним регіоном (ЄС, НАФТА тощо).

Інколи дана класифікація доповнюється субрегіональними міжнародними організаціями, до яких можна віднести Бенілюкс, Вишеградську четвірку тощо .[40, с. 16]

За критерієм компетенції або функціональним типом міжнародні організації поділяються на:

- 1) організації загальної компетенції, чиї цілі зачіпають усі сфери відносин між державами-членами (наприклад, ООН, Ліга арабських держав тощо);
- 2) організації спеціальної компетенції, що обмежуються однією сферою співпраці.

Міжнародні організації спеціальної компетенції можна, у свою чергу, поділити за функціональною ознакою на економічні (АТЕС, ЄАВТ) і

фінансові (МВФ), військові та політичні (ОВД), наукові (ЮНЕСКО), технічні (Європейське космічне агентство), спортивні (ФІФА, МОК) тощо.

Як вже зазначалося вище міжнародні організації є вкрай різноманітними, а їх класифікація є досить складним науковим завданням, тому варто пам'ятати, що вона носить виключно теоретичний та умовний характер, жодна з запропонованих класифікацій не може носити «універсальний» характер.

Сутність діяльності міжнародних організацій полягає у визначенні і узгодженні інтересів держав-членів, вироблення на цій основі спільної позиції, спільної волі, визначенні відповідних завдань, а також методів і засобів їх досягнення. Специфіка міжнародних організацій проявляється в тому, що їх членами є суверенні держави. Це обумовлює специфіку функцій і механізмів їх реалізації. Основні етапи діяльності організації складаються з обговорення, ухвалення рішення і контролю за його виконанням. Виділяють три основні види функцій міжнародних організацій: регулятивні, контрольні, оперативні.

Розглядаючи норми міжнародного права, що регулюють правовий статус та діяльність міжнародних організацій зазвичай виділяють три групи таких нормативно-правових актів:

- 1) внутрішнє право міжнародної організації – включає норми, що визначають структуру, компетенцію, функції органів, діяльність міжнародної організації, а також правила та процедури органів, що відіграють важливу роль у збільшенні ефективності діяльності відповідної міжнародної організації;
- 2) зовнішнє право міжнародних організацій – тобто норми, що регулюють положення міжнародних організацій у системі міжнародних відносин;

Окремо варто акцентувати на досить умовному розподілі двох вищевказаних категорій.

- 3) норми, пов'язані з діяльністю міжнародних організацій у процесі міжнародної правотворчості, яка може відбуватися у різноманітних формах залежно від мети, компетенції і сфери діяльності міжнародної організації.

Зазначені норми формують та регулюють власне коло міжнародний правовідносин, що відображає їх важливість.

Як відзначають деякі автори, для правової природи міжнародної організації істотним є те, що її цілі і принципи, компетенція, структура тощо. мають узгоджену договірну основу. Для оцінки статусу міжнародних організацій мають значення такі категорії, як міжнародна правосуб'єктність і міжнародна правоздатність. Правильне розуміння термінів «правосуб'єктність» і «правоздатність» міжнародних організацій є основою для визначення юридичної природи міжнародних організацій в цілому і визначення правового становища кожної конкретної міжнародної організації зокрема.

Міжнародний Суд ООН у справі про відшкодування шкоди дав таке визначення міжнародної правосуб'єктності: Суб'єкт міжнародного права або міжнародна особа – це організація (особа) здатна мати міжнародні права і обов'язки, і яка здатна захищати свої права висуваючи претензії. Держави мають міжнародну правосуб'єктність *ab initio* і *ipso jure* (в силу самого факту та за законом). Держави є первинними і головними суб'єктами міжнародного права. Вони мають всю повноту міжнародних прав і обов'язків визнаних міжнародним правом. Правосуб'єктність будь-яких інших суб'єктів міжнародного права є похідною від держав. Міжнародні організації як правило наділені правосуб'єктністю як відповідно до міжнародного права, так і згідно з внутрішнім правом держав-членів. Їх міжнародна правосуб'єктність визначається установчими договорами і міжнародним правом. Правосуб'єктність міжнародних організацій має спеціальний характер, оскільки обмежена цілями і повноваженнями, необхідними для

вирішення поставлених перед ними завдань і закріпленими в їх установчих актах [41].

Разом з тим, аналіз наукової та навчальної літератури з міжнародного права свідчить про те, що єдиного підходу до визначення даних понять серед юристів-міжнародників на сьогоднішній день не існує.

Досить цікавою видається точка зору Я. Броунлі, який, кажучи про правосуб'єктності міжнародних організацій, виділяє три основні її критерії:

- 1) наявність асоціації держав, що діє на постійній основі, яка має законні цілі і володіє відповідними органами;
- 2) існування відмінностей між організацією і її державами-членами з точки зору їх юридичних прав і цілей;
- 3) наявність юридичних прав, які можуть бути здійсненими на міжнародному рівні, а не тільки в рамках національних правових систем одного або декількох держав [42].

Їх розширює і конкретизує Є. Т. Усенко, який виділяє наступні об'єктивні ознаки, що визначають міжнародну правосуб'єктність міждержавних організацій:

- 1) організація повинна бути заснована угодою між державами;
- 2) членами організації повинні бути держави *in abstracto* або в особі своїх відповідних органів. Дана ознака є настільки суттєвою на думку Є. Т. Усенка, що визначає саму назва міжнародних організацій розглянутого виду – міждержавні;
- 3) володіння власною волею;
- 4) наявність постійних органів;
- 5) характер здійснюваних функцій. Йдеться про ті права, які можуть бути «здійсненими на міжнародному рівні, а не тільки в рамках національних правових систем одного або декількох держав;
- 6) організація повинна бути правомірною [43].

Окремий інтерес становить дослідження правосуб'єктності неурядових міжнародних організацій, оскільки дане питання пов'язане з наявністю

проблем, а саме відсутністю єдиного наукового підходу до трактування їх правового статусу, а вплив їх на Україну з кожним роком зростає.

Незважаючи на значний науковий інтерес до функціонування та перспектив розвитку міжнародних неурядових організацій, їх статус в міжнародних відносинах поки не знайшов належного юридичного закріплення та узгодженого доктринального тлумачення. Відсутні комплексні міжнародно-правові акти щодо регулювання діяльності, а правовий статус таких організацій [53]. Тому дослідження правового статусу та питання правосуб'єктності неурядових міжнародних організацій набуває особливої актуальності.

Згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 23 травня 1968 р. міжнародна неурядова організація – це будь-яка міжнародна організація з недержавним характером представництва, добровільним характером діяльності, яка ґрунтується не на підставі міжурядової угоди та не переслідує комерційної мети [54].

Досліджуючи неурядові міжнародні організації Ф. Брайар та М. Р. Джалілі відмічають, що вони є структурами співробітництва у специфічних сферах, що об'єднують недержавні інститути та індивідів кількох країн [55]. Таким чином акцентується увага на тому, що неурядові міжнародні організації є своєрідним мостом між народами, у той час як урядові – мостом між державами.

Таким чином, неурядова міжнародна організація – це організаційно-оформлене, засноване на приватному погодженні некомерційне об'єднання національних організацій, союзів, груп і окремих осіб, що реалізує суспільно-корисні цілі у різних галузях (публічно-правовій, соціальній, політичній, культурній, економічній тощо) та ґрунтується на неурядових угодах. Тобто держава не несе відповідальності за діяльність своїх громадян у таких організаціях [56].

Членами міжнародних неурядових організацій, на відміну від міждержавних, у роботі яких беруть участь представники урядів, є приватні

особи (індивідуальне членство), національні організації (колективне членство) або ж всі зазначені одночасно (колективне та індивідуальне членство). До переважної кількості неурядових організацій входять колективні члени — національні асоціації, фупи, професійні організації тощо. Окремі організації включають також представників держав, але вони мають особливий статус, і від цього сутність неурядової організації не змінюється.

Інтерес до питання правосуб'єктності саме неурядових міжнародних організацій викликаний тим, що за результатом аналізу їх правової природу можна стверджувати, що такі організації не є суб'єктами міжнародного права, проте можуть функціонувати як суб'єкти міжнародних відносин [56].

Сучасна наука пропонує два основні підходи до трактування статусу неурядових організацій:

- 1) неурядові міжнародні організації не являються суб'єктами міжнародного права;
- 2) міжнародні неурядові організації, не будучи суб'єктами міжнародного права, є учасниками (суб'єктами) міжнародних правовідносин і, можливо, у майбутньому відбудеться становлення їх міжнародної правосуб'єктності.

Разом з тим, враховуючи рівень впливу сучасних неурядових міжнародних організацій на розвиток міжнародних відносин та права, за ними варто визнати статус суб'єктів міжнародного права із спеціальною правосуб'єктністю.

Дослідники відмічають, що першою міжнародною неурядовою організацією стало утворене у 1823 році Британське і Міжнародне Товариство боротьби проти рабства.

Наразі однією з найвпливовіших неурядових міжнародних організацій є Міжнародний Червоний Хрест. Дана організація була заснована швейцарцем Анрі Дюнаном у 1863 р. У 1895 р. був утворений Міжнародний кооперативний альянс, який об'єднав національні та регіональні союзи

кооперативів. У 1899 р. парламентаріпаціфісисти близько 90 країн створюють неурядову організацію – Міжпарламентський Союз, метою якого було сприяння миру та співробітництву між державами, запобіганню світовій війні [56].

З моменту своєї появи на міжнародній арені неурядові міжнародні організації пройшли значний еволюційний шлях, який, в першу чергу полягає в наступному:

- 1) значно зросла їх кількість;
- 2) посилення співробітництва у вирішенні як окремих, так і глобальних проблем сучасності;
- 3) зростання рівня і масштабів взаємодії з державними, міжурядовими організаціями (особливо з установами системи ООН);
- 4) зміцнення незалежності та авторитету цих організацій на міжнародній арені

Свою специфіку має і нормативно-правове регулювання діяльності неурядових міжнародних організацій. До джерел міжнародного права, які регулюють діяльність неурядових організацій, належать статuti ООН, ЮНЕСКО та спеціальні резолюції міжнародних міжурядових організацій, якими передбачено особливий механізм співробітництва з неурядовими інститутами у межах консультативного статусу.

Спеціальних міжнародно-правових актів, що повною мірою регулюють діяльність неурядових міжнародних організацій не існує. Положення, що визначають діяльність неурядових міжнародних організацій, містяться, наприклад, у Женевських конвенціях (1949 р.), у Додаткових протоколах до них (1977 р.), в Оттавській конвенції (1997 р.). Важливим нормативноправовим документом, який визначає статус неурядових організацій в системі міжнародних відносин є «Конвенція № 124 Ради Європи» (1986 р.). Це багатостороння угода про визнання правосуб'єктності неурядових міжнародних організацій, яка вступила в силу 1 січня 1991 р. У січні 2005 р. її ратифікувало 9 держав, серед яких – Австрія, Бельгія,

Великобританія, Греція, Португалія, Словенія, Македонія, Франція, Швейцарія [56].

Окремі правові відносини міжнародних неурядових організацій регулюються внутрішнім законодавством країн.

На відміну від міжурядових неурядові міжнародні організації утворюються не на основі міжнародних договорів. Виділяють наступні їх суттєві ознаки:

- 1) організація має некомерційний характер, таким чином фінансування неурядових міжнародних організацій відбувається за рахунок добровільних внесків або самими членами;
- 2) організацією не можуть використовуватися або пропагуватися насильницькі методи;
- 3) метою діяльності організації не має бути досягнення влади, згідно з цим критерієм до міжнародних організацій не можуть бути віднесені політичні партії і опозиційні об'єднання політичних партій, таких як Ліберальний інтернаціонал, Соціалістичний інтернаціонал, Міжнародний союз демократів [56].

Отже, роль міжнародних організацій у світі з кожним роком лише зростає, разом з тим, реальний вплив такі організації можуть мати лише за умови наявності власної правосуб'єктності.

Під правосуб'єктністю міжнародної організації розуміють здатність міжнародної організації мати міжнародні права і обов'язки, захищати свої права висуваючи претензії.

Міжнародно-протиправне діяння (дія або бездіяльність) міжнародної організації породжує її міжнародну відповідальність, яка у свою чергу проявляється у правових наслідках. Такі наслідки включають в себе зобов'язання виконати порушений обов'язок, припинити міжнародне протиправне діяння та надати гарантії щодо його неповторення, якщо цього потребують обставини.

Слід зазначити, що загальні зміни, що відбулися в міжнародному праві в сучасну епоху, наклали відбиток і на інститут міжнародно-правової відповідальності. З'явилися нові складники міжнародних правопорушень, яких не було в класичному міжнародному праві, зазнали змін способи реалізації міжнародно-правової відповідальності.

Отже, не зважаючи на своє ключове значення в умовах зростаючої нестабільності відносин на світовій арені, інститут міжнародно-правової відповідальності є одним з найменш досліджених у міжнародному праві.

Міжнародно-правова відповідальність це ті конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання.

Настання міжнародно-правової відповідальності можливе за наявності фактичних та юридичних підстав. Фактичною підставою є вчинення суб'єктом міжнародного правопорушення. До юридичних – належить сукупність юридично обов'язкових міжнародно-правових актів, на підставі яких певна поведінка (дія або бездіяльність) кваліфікуються як міжнародне правопорушення.

Міжнародно-правова відповідальність існує у конкретно визначених видах та формах. Вирізняють два види: матеріальну та нематеріальну (політичну) відповідальність, кожен з яких втілюється у специфічних формах. До форм нематеріальної міжнародно-правової відповідальності належать: сатисфакція; ресторація; обмеження суверенітету; обмеження юрисдикції держави тощо. Матеріальні форми міжнародно-правової відповідальності застосовуються у випадку наявності внаслідок правопорушення матеріальної шкоди. До таких форм, зокрема, належать: реституція; репарація; субституція.

Суб'єктами міжнародно-правової відповідальності найчастіше виступають держави, проте ними можуть бути також міжнародні неурядові організації, фізичні особи та інші суб'єкти міжнародного права.

Сьогодні держава, як основний суб'єкт міжнародно-правової відповідальності, несе відповідальність за дії своїх органів законодавчої, судової та виконавчої влади. Це правило поширюється також на поведінку органів адміністративно-територіальних підрозділів, якщо вони діяли в такій якості, а також на органи, які не відносяться до вказаних структур, але уповноважені внутрішньодержавним правом здійснювати певні прерогативи державної влади, якщо вони діяли в такій якості.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Поняття та види міжнародних правопорушень

Як було попередньо зазначено, фактичною підставою міжнародної відповідальності є міжнародне правопорушення.

Існує досить широке коло підходів до визначення категорії «міжнародне правопорушення». Так, наприклад, на думку П. М. Куріса, міжнародні правопорушення – це протиправні дії, що завдають шкоди окремій державі або обмеженому колу суб'єктів міжнародного права [20, с. 158].

Міжнародний правопорядок включає в себе найрізноманітніші відносини, що складаються в результаті співпраці держав і міжнародних організацій на основі міжнародно-правових норм. Оскільки міжнародні правопорушення незалежно від їх конкретного змісту спрямовані проти нормальних відносин держав або інших суб'єктів міжнародного права, вони підривають в тій чи іншій мірі сам міжнародний правопорядок. Правовим регулюванням охоплені далеко не всі суспільні явища міжнародного життя, внаслідок чого не всі порушення інтересів тих чи інших суб'єктів міжнародних відносин і нанесення їм шкоди може розглядатися як правопорушення, що тягне за собою заходи міжнародно-правової відповідальності. Однак деякі вчені вважають правопорушеннями будь-які дії, що завдають шкоди інтересам відповідних суб'єктів міжнародного права.

Як відмічає Г. А. Ожегова, є міжнародними правопорушеннями також порушення основних принципів міжнародного права, тобто основоположних,

універсальних і загально визнаних правил поведінки суб'єктів міжнародного права. Оскільки основні принципи утворюють ядро сучасного міжнародного права, їх порушення зачіпає міжнародний правопорядок навіть більшою мірою, ніж порушення окремих міжнародних договорів, укладених між державами [21, с. 38].

Отже, міжнародні правопорушення – це дії (бездіяльності), спрямовані в кінцевому підсумку проти відносин, закріплених в нормах міжнародного права. А їх об'єктом будуть суспільні відносини, врегульовані нормами міжнародного права.

Окремі автори визначають міжнародне правопорушення як міжнародно-протиправне діяння суб'єкта міжнародних правових відносин, у якому містяться ознаки (елементи) складу міжнародного правопорушення [22, с. 147].

Для цілей роботи пропонуємо міжнародне правопорушення визначати як дію або бездіяльність суб'єкта міжнародного права, у результаті якої порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, та наносять іншому суб'єкту або групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству в цілому шкоду матеріального або нематеріального характеру.

- 1) З наведеного визначення можна виокремити наступні ознаки міжнародного правопорушення:
- 2) міжнародна суспільна небезпека;
- 3) протиправність;
- 4) причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками, що наступили;
- 5) карність.

Міжнародна суспільна небезпека — це можливість міжнародного правопорушення заподіяти або завдати шкоду міжнародним відносинам, що охороняються міжнародним правом. Протиправність правопорушення обумовлена порушенням обов'язкових правил поведінки, закріплених у

міжнародно-правових актах. Причинно-наслідковий зв'язок є важливою ознакою правопорушення, тому що саме він дозволяє з'ясувати, що причиною завданої шкоди є міжнародне правопорушення. Карність є правовим наслідком, закономірним результатом правопорушення.

Як і будь-яке інше правопорушення, міжнародне має свій склад, який включає об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону правопорушення.

Об'єктом міжнародного правопорушення є ті блага матеріального або нематеріального характеру, на які зазіхає міжнародне правопорушення (міжнародний правопорядок, система міжнародних відносин, що склалися, права і свободи людини, інші зазіхання на міжнародний правопорядок, встановлені міжнародними зобов'язаннями) [23, с. 148].

Виділення об'єкта в якості елемента складу міжнародного правопорушення має особливе значення в плані виокремлення із загальної категорії міжнародних правопорушень найбільш небезпечних і тяжких діянь – міжнародних злочинів, безпосереднім об'єктом яких є відносини з приводу міжнародної безпеки, права народів на самовизначення, захисту людської особистості, захисту навколишнього середовища тощо. Для міжнародних правопорушень характерно наступне: наслідки цих правопорушень виходять за рамки окремої держави і, таким чином, зазіхають не тільки на національний, а й на міжнародний правопорядок.

Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення проявляється у вигляді діяння суб'єкта міжнародних відносин, який порушує відповідні міжнародно-правові зобов'язання. Заслуговує на серйозну увагу питання про встановлення самого факту порушення міжнародного зобов'язання або наявності конкретного протиправного діяння, його ознак. На сьогоднішній день процедура і способи, що застосовуються для встановлення цього факту, залишаються вельми не визначеними. У своїй практиці держави використовують різні механізми, способи встановлення таких фактів:

односторонні дії (спостереження, дипломатичні канали); використання даних контрольних органів, комісій з розслідування тощо [21, с. 39].

Суб'єктами міжнародного правопорушення можуть бути основні суб'єкти міжнародного права. Окремі дослідники акцентують, що суб'єктами міжнародних правопорушень виступають головним чином держави, при цьому вважається, що при вчиненні міжнародного правопорушення зазначеними суб'єктами, за винятком міжнародних організацій, в остаточному підсумку відповідальність усе ж буде нести держава:

- 1) держава несе відповідальність за дію законодавчого органу у випадку прийняття ним закону або іншого нормативного акту, що суперечить з міжнародними зобов'язаннями держави;
- 2) держава також несе відповідальність за діяння своїх виконавчих органів;
- 3) держава несе відповідальність за порушення її міжнародних зобов'язань судовими органами;
- 4) держава несе відповідальність за протиправну поведінку власних адміністративно-територіальних одиниць а також організацій, що уповноважених виконувати державно-владні функції;
- 5) міжнародно-правову відповідальність держава несе і у випадку коли її фізична особа, яка не володіє офіційним державним статусом, своїми діями зазіхає на права та інтереси іншої держави, охоронявані міжнародним правом, — за не забезпечення захисту вказаний прав та інтересів [22, с. 148-149].

Суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення полягає у відношенні правопорушника до вчиненого ним діяння та наслідків і виявляється у формі провини. Однак в міжнародноправовій доктрині єдність позицій з даного приводу відсутня.

Насправді міжнародне правопорушення – категорія більш широка, ніж її зазвичай розглядають в літературі з міжнародного права. В даний час міжнародні відносини переросли рамки міждержавних відносин. Міжнародні

відносини та пов'язані з ними правопорушення регулюються нормами міжнародного публічного права. Міжнародне правопорушення – це складне, соціальне і правове явище, елементами якого виступають: протиправність, вина правопорушника, причинно-наслідковий зв'язок між діянням і заподіяною шкодою. У міжнародному праві немає конкретного переліку правопорушень, так само як не існує загальновизнаних, чітко встановлених заходів відповідальності в залежності від характеру конкретних порушень міжнародно-правових норм. Разом з тим міжнародні правопорушення неоднакові за своєю спрямованістю і ступеня тяжкості, у зв'язку з чим набуває особливого значення їх класифікація.

Дослідники пропонують різні класифікаційні критерії. Так, якщо в основі класифікації знаходиться об'єкт міжнародного правопорушення, їх можна класифікувати на такі види:

- 1) правопорушення, що посягають на національний правопорядок;
- 2) правопорушення, що посягають на інтереси всього світового співтовариства або інтереси кількох держав, т. е. міжнародні відносини і міжнародний правопорядок [21, с. 36].

Для класифікації міжнародних правопорушень можна взяти за основу їх суб'єктний склад, розділивши їх на правопорушення, вчинені фізичними особами або державою; можна класифікувати за мотивами або цілям правопорушника, тобто виходячи з того, чи міститься в них політичний елемент. Іншим критерієм класифікації може бути час вчинення правопорушення: військовий або мирний.

Проте найбільш поширеною є класифікація міжнародних правопорушень саме за рівнем їх суспільної шкідливості. Проте навіть за єдиним критерієм підходи до класифікації за ним зустрічаються досить відмінні. Так, наприклад, Е. І. Скакунов виділяє в загальному родовому понятті міжнародного правопорушення міжнародні делікти і міжнародні злочини, тобто застосовується термін «делікт» для позначення правопорушень, які не охоплюються поняттям «міжнародні злочини» [23,

с.18]. В. М. Шуршалов, навпаки, термін «делікт» вживає для позначення міжнародних злочинів [24, с. 78].

Вважаємо за доцільне в загальнородовому понятті «міжнародне правопорушення» виокремити наступні три види:

- 1) міжнародний злочин;
- 2) злочин міжнародного характеру;
- 3) міжнародний делікт або інші міжнародні правопорушення.

Нормативне визначення поняття «міжнародний злочин» одержало шляхом закріплення в Статуті Міжнародного Військового Трибуналу [25], що є невід'ємною частиною Угоди між СРСР, США, Великобританією і Францією про судове переслідування і покарання головних військових злочинців європейських країн від 8 серпня 1945 року. До міжнародних злочинів належать такі міжнароднопротиправні діяння, які порушують міжнародні зобов'язання, що є основними для забезпечення життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства, і розглядаються як злочини міжнародним співтовариством у цілому (наприклад, агресія, апартеїд, геноцид, рабство, расизм, найманство та ін.). Комісія висловила також попередню думку про наслідки зазначеного розподілу міжнародноправових діянь: у разі вчинення злочину суб'єктом пред'явлення претензії до правопорушника може виступати будь-яка держава або група держав, а у випадку правопорушення – тільки безпосередньо постраждала держава.

До основних ознак міжнародного злочину як виду міжнародного правопорушення належать наступні:

- 1) здійснюється державами чи їх посадовими особами, які використовують механізм держави у злочинних цілях, а також окремими рядовими виконавцями;
- 2) вчиняється від імені держави;
- 3) зазіхають на міжнародний мир та безпеку;
- 4) загрожують основам міжнародного правопорядку;

- 5) спричиняють відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права і персональну кримінальну відповідальності виконавців, що наступає в рамках міжнародної, а в деяких випадках внутрішньодержавної (національної) юрисдикції [22, с. 151].

Аналогічне до вищеприведеного визначення міжнародного злочину приводять також Я. М. Жукорська та Л. М. Дранчук [58, с. 150], при цьому дослідники зазначають, що питання віднесення тих чи інших протиправних діянь до міжнародних злочинів розкрито в Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року [59]. До таких злочинів Римським статутом віднесено:

- 1) злочини геноциду;
- 2) злочини проти людяності;
- 3) військові злочини;
- 4) злочини агресії [59].

Окремо вирізняють злочини міжнародного характеру, тобто діяння фізичної особи, які посягають на права та інтереси двох або більше держав, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб. Основними ознаками злочинів міжнародного характеру є наступні:

- 1) вони стосуються інтересів двох або більше держав, юридичних осіб і/або громадян;
- 2) здійснюються окремими фізичними особами (поза політичним зв'язком з державою);
- 3) спричиняють персональну відповідальність правопорушника у рамках національної юрисдикції [22, с. 152].

До злочинів міжнародного характеру відносять, наприклад, зазіхання на осіб, що користуються міжнародним захистом, захоплення заручників, незаконне захоплення повітряних суден тощо.

За залишковим принципом, правопорушення, які не увійшли у вищезазначені дві групи визнаються міжнародними деліктами [26]. Основними ознаками даної групи є те, що вони:

- не мають характеру злочинів та не мають такої суспільної небезпеки як міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру;
- здійснюються будь-якими суб'єктами міжнародних правовідносин, що порушують норми міжнародного права;
- спричиняють відповідальність суб'єктів, виражену у формі самообмежень, що впливають у результаті офіційного визнання протиправності поведінки суб'єкта [22, с. 153].

До деліктів, серед іншого, відносять: недотримання державою власних односторонніх зобов'язань; невиконання рішення міжнародного арбітражу або суду; порушення державою договірних зобов'язань, які не мають основного значення.

2.2. Відокремлення міжнародного правопорушення від суміжних діянь

Міжнародні правопорушення необхідно відмежовувати від суміжних діянь. До таких діянь, які не мають всіх ознак міжнародного правопорушення належать:

- 1) недружній акт;
- 2) злочинні проступки фізичних осіб проти міжнародного права;
- 3) спірні ситуації.

Недружній акт – це поведінка держави, яка завдає шкоди іншим державам, але не порушує при цьому норм міжнародного права, внаслідок чого й відсутнє правопорушення [27, с. 88]. Недружній акт зачіпає інтереси держави, які не захищені міжнародним правом. До таких дій (актів), наприклад, можна віднести обмеження прав фізичних та юридичних осіб на території держави, підвищення митних зборів (податків) на товари, які ввозяться з конкретної держави, націоналізація іноземної власності тощо. У

разі наявності недружнього акту держава самостійно вирішує, як їй реагувати на подібні дії, але якщо це не суперечить зобов'язанням за договорами. Так як в міжнародному праві заборона на здійснення недружніх актів відсутня, ключову роль в регулюванні проблем, що виникають, виконують політичні та моральні засоби.

Злочинні проступки фізичних осіб проти міжнародного права – дії фізичних осіб, які порушують норми міжнародного права, і тому заборонені внутрішньодержавним правом.

Спірні ситуації – держави не порушують норми міжнародного права, однак інтереси однієї держави порушуються поведінкою вищих посадових осіб іншої держави.

Спірну ситуацію необхідно відрізнити від міжнародного спору. Ситуація – це певні обставини, що зачіпають загальні інтереси держав чи міжнародного товариства в цілому. Подібні обставини можуть виникати навіть за відсутності взаємних спірних питань, як наприклад, у випадку громадянської війни. Таким чином, міжнародний спір від ситуації відрізняють такі його елементи як предмет спору та взаємовиключні позиції сторін спору, обґрунтовані нормами міжнародного права.

З аналізу ст. 34 Статуту ООН вбачається, що поняття «ситуація» є більш широким по відношенню до спору та може слугувати причиною його виникнення. У свою чергу будь – який спір створює ситуацію.

При цьому варто зауважити, що ознаки міжнародно – правового спору, як правило, передбачаються в конкретному міжнародному договорі та встановлюються для потреб реалізації певної процедури вирішення міжнародних спорів. В той же час досить частою є ситуація, коли регламентація процедур мирного врегулювання відбувається без формального визначення ознак міжнародного спору.

У зв'язку з зазначеним, на сьогодні, в теорії міжнародного права склався загалом єдиний підхід до визначення змісту поняття «міжнародний спір». Цей підхід ґрунтується на практиці Міжнародного Суду ООН, який під

міжнародним спором розуміє конфлікт правових поглядів, що об'єктивно існує до початку розгляду справи. Якщо у поглядах сторін з питання порушення їхніх інтересів, права або факту є суттєва різниця, це ще не є достатнім для наявності спору, така розбіжність має бути об'єктивно виражена у діях хоча б однієї зі сторін [11].

Ознаки міжнародно-правового спору, як правило, передбачаються в конкретному міжнародному договорі та встановлюються для потреб реалізації певної процедури вирішення міжнародних спорів. В той же час досить частою є ситуація, коли регламентація процедур мирного врегулювання відбувається без формального визначення ознак міжнародного спору.

У науковій літературі досі існує суперечка щодо використання понять «міжнародний спір» та «міжнародний конфлікт» і їх співвідношення. Вважаю, що з позиції сучасного міжнародного права доцільним є використання саме терміну «спір», оскільки саме цей термін застосовується у положеннях VI («Мирне вирішення спорів») та VII («Дії у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії») глав Статуту ООН. У свою чергу, термін «конфлікт», що також часто зустрічається у міжнародно – правових актах зводиться до предмету спору. Водночас деякі наковці зазначають, що грань між міжнародним спором та конфліктом визначається наявністю або відсутністю конфліктної поведінки сторін у формі активної протидії або зіткнення (озброєного або незброєного) [13, с. 24].

Міжнародний конфлікт часто використовується наддержавами у своїх інтересах, але при цьому вони не можуть гарантувати його мирне вирішення. Велика кількість учасників, як очевидних, так і прихованих, різноманітність причин, що його породжують, робить вкрай складним визначення міжнародного конфлікту – явища, яке час від часу прогнозовано чи неочікувано спалахує в світі і є свідомо розпочатим чи ненавмисно спровокованим [23, с. 162]. При цьому слід враховувати ще й сучасну специфіку міжнародних конфліктів, коли іноді потрібно вести справу не з

урядами, а з різними конфліктуючими сторонами, які не мають ніяких правових зобов'язань щодо ООН і часто не схильні рахуватися з рішеннями Ради Безпеки та контингентами ООН. Зокрема, сьогодні збройна боротьба може проходити між нерегулярними квазідержавними відділеннями етнічної міліції, культовими чи релігійними організаціями, сепаратистами, партизанами, терористичними та злочинними організаціями, приватними комбатантами тощо.

Окрім того Статут ООН розрізняє міжнародно-правові «спір» та «ситуацію». Ситуація – це певні обставини, що зачіпають загальні інтереси держав чи міжнародного товариства в цілому. Подібні обставини можуть виникати навіть за відсутності взаємних спірних питань, як наприклад, у випадку громадянської війни. Таким чином, міжнародний спір від ситуації відрізняють такі його елементи як предмет спору та взаємовиключні позиції сторін спору, обґрунтовані нормами міжнародного права.

З аналізу ст. 34 Статуту вбачається, що поняття «ситуація» є більш широким по відношенню до спору та може слугувати причиною його виникнення. У свою чергу будь-який спір створює ситуацію.

При розгляді Статуту ООН важливість встановлення різниці між спором та ситуацією полягає у визначенні повноважень Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН. Так, Рада Безпеки ООН уповноважена розглядати не лише спори, а й ситуації, що можуть загрожувати міжнародному миру чи безпеці. Спори та ситуації, що можуть становити загрозу підтримці міжнародного миру та безпеки, є окремою категорією. Рада Безпеки уповноважена проводити розслідування будь-якого спору чи ситуації з метою встановлення, чи може продовження такого спору чи ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки. Якщо такий характер спору (чи ситуації) було встановлено, Рада Безпеки ООН може рекомендувати процедуру, яку вона вважає варто застосувати для мирного вирішення. Якщо держави і надалі не можуть вирішити такий спір мирними засобами, вони зобов'язані передати спір на розгляд Ради Безпеки ООН. У

такому разі, діючи на підставі ст. 37 Статуту ООН, Рада Безпеки може рекомендувати умови, на яких варто вирішити такий спір (а не лише процедуру). Рада Безпеки постійно отримує звернення від держав із проханням про розгляд спорів та ситуацій (власне ситуації складають предмет майже всіх таких звернень). З іншого боку, держави можуть заперечувати проти розгляду ситуації Радою Безпеки ООН, якщо, на їхню думку, така ситуація не загрожує міжнародному миру та безпеці.

За своєю правовою природою міжнародний спір є видом правового спору, що вимагає від його учасників та інших заінтересованих суб'єктів міжнародного права реалізації принципу мирного вирішення конфліктів.

Окремо слід акцентувати, що вирішення міжнародних спорів має відбуватися з дотриманням принципів справедливості та міжнародного права [7]. Наслідком несправедливого вирішення міжнародного спору може бути не лише його поновлення, але навіть і ескалація. Разом з тим поняття «справедливість» належить більше до питань моралі ніж права. Варто погодитися з позицією, відповідно до якої, даний принцип передбачає врегулювання міжнародних спорів з максимальним урахуванням інтересів усіх держав, що він зачіпає. Мирне вирішення міжнародних спорів не може відбуватися з порушенням і інших принципів, таких як, суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи, незастосування сили тощо.

Статтею 18 Конституції України закріплено, що зовнішньополітична діяльність нашої країни спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права [8]. Таким чином у Основному Законі акцентовано на прагненні українського народу до мирного співіснування на світовій арені та вирішення виниклих міжнародних спорів.

Весь цивілізований світ тяжіє саме до мирного вирішення міжнародно-правових спорів. Кожна держава воліє вирішувати свої міжнародні спори з

іншими країнами мирними засобами таким чином, аби не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість [1].

Для спрощення розуміння правової природи міжнародних спорів доцільно розподілити їх за видами. Однак на сьогодні їх універсальної класифікації не має. Кожен договір містить свою унікальну класифікацію, що зазвичай служить двом цілям:

- 1) визначити, які спори підпадають під дію саме цього договору;
- 2) встановити, які мирні заходи слід застосовувати для врегулювання конкретного виду міжнародного спору.

Наприклад, Конвенція 1907 р. про мирне вирішення міжнародних сутичок пропонує державам учасницям для врегулювання «серйозної незгоди або конфлікту» вдаватися до мирних послуг або посередництва; у випадку «розходження міжнародного характеру, що не зачіпають їхньої честі або життєвих інтересів та впливають із різниці поглядів на питання факту» – створювати слідчу комісію; арбітраж рекомендується як найбільш ефективний і справедливий спосіб вирішення «питань юридичного характеру, особливо в тлумаченні або застосуванні міжнародних конвенцій» [22].

Слід звернути увагу, що така класифікація є суто умовною та здійснюється за різноманітними ознаками. Так, правова доктрина пропонує поділяти міжнародні спори наступним чином:

1. За характером предмету спору:
  - 1) правові (юридичні);
  - 2) неправові (політичні).

Вважається, що предметом правового спору є конфлікт сторін щодо тлумачення або застосування існуючої міжнародно-правової норми. Коли ж спір зводиться до вимоги однієї зі сторін змінити зміст чинної норми, він не є правовим. Мета такої класифікації — виокремити спори, які здатен вирішити суд як орган, що за своєю природою тільки застосовує право, але не створює його.

У п. 3 ст. 36 Статуту ООН прямо передбачено, що спори юридичного характеру мають, за загальним правилом, передаватися сторонами до Міжнародного суду [7]. У свою чергу, ст. 36 Статуту Суду передбачає, що такі юридичні спори можуть стосуватись тлумачення договору, будь-якого питання міжнародного права, наявності факту, який, якщо він буде встановлений, означатиме порушення міжнародного зобов'язання, характеру та розмірів відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання. Водночас це не означає, що всі спори з таких питань є юридичними.

Такий підхід до класифікації є аж надто академічним через відносний характер відмінностей між видами спору, адже жоден міжнародний спір не може бути виключно правовим, завжди маючи певні політичні першопричини.

2. За кількістю суб'єктів міжнародного права – учасників спору:

- 1) двосторонні;
- 2) багатосторонні.

3. За предметом спору:

- 1) економічні;
- 2) територіальні;

Територіальні спори в свою чергу поділяють на підвиди. Науковці переважно акцентують увагу на двох з них: спорах про положення лінії кордону та спорах про належність певної території.

Не зважаючи на досить умовний характер такої класифікації, в решті решт вона грає важливу роль у процесі їх врегулювання. Аналіз міжнародних спорів дає змогу стверджувати, що кожному з видів значною мірою визначені ті чи інші мирні засоби, матеріально – правові основи, а в кінці – кінців і форма вирішення.

Отже, міжнародне правопорушення – це складне, соціальне і правове явище, елементами якого виступають: протиправність, вина правопорушника, причинно-наслідковий зв'язок між діянням і заподіяною шкодою.

Міжнародне правопорушення це діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародного права, у результаті якої порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, та наносять іншому суб'єкту або групі суб'єктів міжнародного права або всьому міжнародному співтовариству в цілому шкоду матеріального або нематеріального характеру.

Як і будь-яке інше правопорушення, міжнародно правове характеризується певним складом, який включає об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону правопорушення. Об'єктом міжнародного правопорушення є ті блага матеріального або нематеріального характеру, на які зазіхає міжнародне правопорушення (міжнародний правопорядок, система міжнародних відносин, що склалися, права і свободи людини, інші зазіхання на міжнародний правопорядок, встановлені міжнародними зобов'язаннями). Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення проявляється у вигляді діяння суб'єкта міжнародних відносин, який порушує відповідні міжнародно-правові зобов'язання. Суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення полягає у відношенні правопорушника до вчиненого ним діяння та наслідків і виявляється у формі провини..

Міжнародні правопорушення можуть бути класифіковані за різними критеріями: об'єктом, суб'єктивним складом тощо. Проте, найбільш поширеною є класифікація залежно від тяжкості діяння, за яким міжнародні правопорушення поділяють на міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру та міжнародні делікти.

Міжнародні правопорушення варто відокремлювати від суміжних понять, таких як спірна ситуація, недружній акт, злочинний проступок фізичної особи.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Правомірний примус у міжнародних відносинах та умови його застосування

Для внутрішньодержавного права, як правило, характерно в разі відповідальності виникнення відносин, учасниками яких є три суб'єкти: потерпілий, правопорушник і держава. Винятками тут є громадянська і дисциплінарна відповідальність, хоча і в цих випадках завжди є можливість втручання держави в цілях вирішення спору, тобто в цих відносинах держава виступає як арбітр, правомочний застосувати силу щодо правопорушника в інтересах потерпілого.

У міжнародному праві немає суб'єкта, який може виступати в якості такого арбітра, який встановлює правила поведінки. Держави самі шляхом спілкування вирішують виниклі проблеми, в тому числі питання, пов'язані з реалізацією норм відповідальності. І здебільшого мають місце двосторонні відносини. Однак, М. В. Федорова акцентувала, що як відзначала Комісія міжнародного права, «все більшою мірою визнається, що деякі протиправні діяння породжують відповідальність відповідної держави по відношенню до кількох чи багатьох держав або навіть по відношенню до міжнародного співтовариства в цілому» [29, с. 107]. Міжнародна практика йде шляхом розширення суб'єктів, повноважних до притягнення винних до відповідальності, так як деякі правопорушення зачіпають корінні основи міжнародного правопорядку.

Так, Міжнародний суд ООН у справі «Барселона трекшен» встановив наступне: «основну відмінність слід провести між зобов'язаннями держави

по відношенню до міжнародного співтовариства в цілому і зобов'язаннями, що виникають по відношенню до іншої держави в області дипломатичного захисту. Перші за своєю природою стосуються всіх держав, оскільки з огляду на важливість порушених прав всі держави можуть розглядатися в якості таких, що мають правовий інтерес в їх захисті, – це зобов'язання «*erga omnes*» [29, с. 107]. У таких випадках міжнародне співтовариство виступає як потерпілий суб'єкт, а не як третя особа, так як міжнародно-протиправне діяння зачіпає самі основи міжнародного правопорядку.

Проблема застосування примусу в міжнародному праві завжди викликала значний інтерес та широку дискусію. Г. Кельзен зазначав, що не зважаючи на відсутність механізму виконавчої та судової влади на міжнародній арені, міжнародне право може обґрунтовано вважатися «правом» саме тому, що воно дозволяє жертві протиправного діяння, брати правосуддя в свої руки [45].

Таким чином, у міжнародному праві примус здійснюється самими суб'єктами права на індивідуальній чи колективній основі, на основі діючих принципів і норм у межах, зазначених чинними міжнародними договорами і звичаями; у внутрішньодержавному праві примус здійснюється тільки державними органами в межах повноважень, окреслених національним правом.

У міжнародно-правовій доктрині відсутня єдність підходів до визначення категорії «правомірний примус». Найпоширенішою є позиція, прихильники якої вважають, що термін «примусові заходи» охоплює як «санкції», так і «контрзаходи». Так, наприклад, український дослідник з питань міжнародної відповідальності держав Ю. Ю. Блажевич зазначає, що «сучасна система примусових заходів складається із контрзаходів та санкцій, тобто із заходів, що застосовуються державами у порядку самопомоги, а також заходів, що застосовуються через відповідні інституційні механізми» [30, с. 170].

На думку К. О. Конової, «будь-яка санкція – це вказівка на заходи примусу, що охороняють норми права від порушення, однак не всяка міра примусу, що здійснюється суб'єктами права, застосовується на підставі санкцій» [31, с. 25]. Т. М. Нешатаєва вказує, що «концепція, яка ставить знак рівності між санкціями і примусовими заходами, не відповідає міжнародно-правовій практиці. В поняття «санкції» можуть входити заходи задоволення вимог, заходи з відшкодування шкоди, примусові заходи. При цьому примусові заходи виступають у формі реторсій, репресалій і примусових заходів, які застосовуються міжурядовими організаціями» [32, с. 12].

Водночас не всі науковці та практики поділяють таких поглядів, окремі ж з них відокремлюють ці правові явища. Зокрема, Генеральний Секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі примусовими заходами називає військові операції, а заходи без використання збройних сил – санкціями [33, с. 13].

Ю. Я. Міхеєв, досліджуючи примусові заходи за Статутом ООН, доходить висновку, що «ніяка держава або група держав не мають права самостійно вживати примусових заходів. Більше того, примусові заходи може вводити тільки Рада Безпеки ООН і ніякий інший орган. Примусові заходи, які застосовуються Радою Безпеки ООН, не обов'язково повинні бути санкціями, оскільки, по-перше, їх безпосередньою метою не є забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань, а підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки; подруге, вони можуть бути прийняті як превентивні заходи, а санкції не можуть мати превентивного характеру; потретє, Рада Безпеки при застосуванні цих заходів може не зазначати винувату сторону» [34, с. 34–35, 50]. Вказане дає право стверджувати, що наука міжнародного права пропонує розмаїття думок щодо сутності терміна «примусові заходи». Головною причиною цього є, перш за все, відмінність підходів до визначення природи та цілей санкцій, що впливає на погляди науковців щодо співвідношення двох вказаних понять.

Додаткові труднощі зумовлює той факт, що термін «примусові заходи», який використовується в Статуті ООН, сьогодні в офіційних документах

Ради Безпеки іменується не інакше як «санкції», незважаючи на те, що у тексті Статуту термін «санкції» не використовується взагалі. Видається, що для того, аби з'ясувати, як співвідносяться поняття «санкції» та «примусові заходи», необхідно визначити та порівняти зміст кожного з них, тобто проаналізувати сукупність визначальних властивостей та відмінних прикмет, які містять ці поняття.

Примусові заходи якнайтісніше пов'язані із застосуванням сили або загрозою застосування сили, тобто з примусом. З точки зору теорії права примус – це спонукання суб'єкта до небажаної для нього дії, яку він відмовляється вчинити добровільно. Тобто примусові заходи – це передусім такі заходи, які спрямовані на силове змушення до певної поведінки. У цьому контексті варто погодитися з В. А. Василенком, який стверджує, що «застосування сили в міждержавних відносинах – це завжди насильницькі заходи, які залежно від обставин можуть мати правомірний або неправомірний характер» [35, с. 6]. Санкції також за своєю природою є примусовими заходами, які покликані спонукати порушника до відшкодування шкоди, завданої протиправними діями, однак на відміну від примусових заходів у загальному значенні санкції – це завжди правомірні заходи, які вчиняються з метою припинення порушення міжнародних норм.

І. І. Лукашук відзначав, що «примус як елемент методу функціонування міжнародного права уявляє собою не насильство, а один із засобів реалізації права. Його необхідний ознака – правомірність. Примус має бути правомірним як за основою, так і за методами і обсягом. Правомірність визначається насамперед основними цілями і принципами міжнародного права» [44, с. 401].

Якщо розглядати лише правомірні примусові заходи, то за результатом аналізу міжнародної практики їх застосування можна з упевненістю стверджувати, що вони можуть вживатись у відповідь на міжнародне правопорушення чи бути зовсім не зв'язаними з протиправною поведінкою суб'єкта, щодо якого такі примусові заходи застосовуються. У першому

випадку мова йде про санкції міжнародних організацій та контрзаходи окремих держав. У другому такі заходи можуть мати місце у зв'язку з недружніми актами; конфліктними ситуаціями; певними подіями, які відбуваються в державі; задля зміни політики, яку проводить держава, та інші.

Вказане свідчить, що поняття «примусові заходи» є ширшим ніж поняття «санкції», яке в свою чергу, охоплюється категорією «примусові заходи» як один з елементів родової групи. Санкції мають ті ж самі загальні ознаки, що й примусові заходи, тобто санкції такою ж мірою є заходами, спрямованими на примушення суб'єкта до небажаної для нього дії, яку він відмовляється вчинити добровільно. Однак санкції вирізняються притаманними тільки їм видовими ознаками, наприклад, це завжди правомірні заходи, спрямовані на припинення міжнародного правопорушення або спонукання до виконання зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої міжнародним правопорушенням [36, с. 321].

3.2. Співвідношення інституту міжнародної відповідальності та примусових засобів

Не зважаючи на важливість інституту міжнародної відповідальності та примусових засобів, застосування яких є наслідком вчинення суб'єктами міжнародних правопорушень, весь цивілізований світ тяжіє саме до мирного вирішення міжнародно б

бправових спорів. Кожна держава воліє вирішувати свої міжнародні спори з іншими країнами мирними засобами таким чином, аби не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку та справедливість.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Статуту ООН Сторони, які беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтримці

міжнародного миру і безпеки, повинні перш за все намагатися вирішити спір шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод або іншими мирними засобами за своїм вибором [11]. Таким чином закріплюється право країн самостійно обирати той чи інший засіб мирного вирішення міжнародного спору. Окрім того їх перелік не є вичерпним та підлягає розширеному тлумаченню.

У правовій літературі найпоширенішою є класифікація мирних засобів вирішення міжнародних спорів на дипломатичні (політичні) та правові (судові). До дипломатичних належать переговори, добрі послуги, посередництво, обслідування та примирення, до правових – арбітраж і судовий порядок. У всіх випадках окрім переговорів вирішення спорів пов'язане з залученням третьої сторони.

Основні відмінності цих двох типів засобів вирішення спорів полягають у такому:

- 1) правовим засобам притаманне ухвалення рішення на основі міжнародного права; політичний засіб дозволяє занадто вільне тлумачення міжнародного права або встановлення спірними сторонами нової норми, а тому компроміс сторін є необхідною умовою;
- 2) правовий засіб передбачає прозорі та публічні процедури, третя сторона є незалежною від стороннього впливу, насамперед спірних сторін; для політичних засобів конфіденційність зазвичай є умовою досягнення рішення, оскільки політична воля сторін надзвичайно залежна від суспільної думки;
- 3) рішення, запропоноване в результаті застосування правового засобу, завжди юридично обов'язкове для сторін; рішення, досягнуте в рамках політичного засобу, переважно є рекомендаційним.

Також засоби мирного вирішення міжнародних спорів поділяють на:

- 1) погоджувальні (перемовини, добрі послуги, посередництво, примирення тощо);
- 2) судові (Міжнародний суд та міжнародні арбітражі)
- 3) з залученням міжнародних організацій.

Вибір засобу вирішення спору є складним процесом, що залежить від великої кількості факторів. Зокрема, має враховуватися різниця в релігійних, культурних, ідеологічних і політичних цінностях держав-учасниць спору; роль третьої сторони у вирішенні спору; обов'язковість рішення для його сторін; конфіденційність процедури врегулювання тощо.

Мабуть найбільш демократичним та цивілізованим засобом мирного вирішення міжнародного спору є переговори. Вони являють собою процес пошуку рішень з спірних питань самими сторонами шляхом встановлення безпосереднього контакту та досягнення угоди між ними. Як правило, нормативно правовими актами переговори як засіб мирного вирішення міжнародних спорів ставляться на перше місце, що зумовлено їх ефективністю, простотою та універсальністю.

Переговори, окрім іншого, є найбільш гнучким засобом мирного вирішення міжнародних спорів, оскільки їх тривалість, формат ті інші параметри можуть визначатися сторонами для кожного конкретного випадку. Разом з тим переговори дозволяють позбутися втручання в процес вирішення спору третьої сторони.

Міжнародні переговори один із політичних (дипломатичних) мирних засобів вирішення міжнародних спорів. Вони означають прямий контакт сторін із метою досягнення взаємно прийнятного рішення і, як правило, передують іншим засобам вирішення спорів.

Успішне ведення переговорів передбачає обов'язкове дотримання правил і норм етикету і протоколу, а також національних особливостей. Б. Спектор запропонував декілька загальних висновків, заснованих на дослідженнях у сфері переговорів:

- 1) при проведенні публічних переговорів спостерігається тенденція більшої жорсткості позицій, більше прагнення «зберегти обличчя», що в результаті значно ускладнює процес їх ведення;
- 2) в ситуації, коли учасник переговорів вважає, що інша сторона має більший вплив та владу, також спостерігається збільшення жорсткості позицій. Разом з тим, коаліція між сторонами з більш слабкими владними позиціями можуть протистояти такій динаміці.
- 3) встановлення крайніх строків переговорів, як правило, призводить до більших поступок в рамках завершення переговорного процесу;
- 4) неформальна обстановка ведення переговорів – «без краваток» – стимулює сторони до співпраці;
- 5) часто переговорному процесу притаманний принцип взаємності, за якого уступка з боку однієї зі сторін призводить до уступки з боку іншої [46].

Юридична доктрина пропонує класифікацію міжнародних переговорів за різноманітними критеріями. Наприклад, за предметом спору (мирні, політичні, торгівельні, тощо), за кількістю сторін (багатосторонні чи двосторонні), за рівнем проведення (міждержавні, міжвідомчі та міжурядові) і таке інше.

Міжнародне право не регламентує правил ведення переговорів, кожна країна визначає сама для себе регламент їх проведення та підготовки, однак є загальноприйняті норми, які притримуються в більшості країн світу.

Для ведення переговорів офіційна делегація має бути наділена відповідними повноваженнями. Так згідно зі ст. 6. п. 2 Закону «Про міжнародні договори України» Президент України, Прем'єр-міністр України і Міністр закордонних справ України мають право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень.

Цим же документом повноваження на ведення переговорів і підписання міжнародних договорів України надаються:

1. щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, - Президентом України;
2. щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, - Кабінетом Міністрів України;
3. щодо міжвідомчих договорів – у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [47].

Як правило, виділяють три основні етапи основної частини переговорів:

- 1) спільне вивчення інтересів, поглядів, концепцій і позицій сторін;
- 2) обговорення позицій і поглядів учасників;
- 3) виявлення спільних інтересів сторін та тих їх інтересів, що різняться. Даний етап включає в себе дві фази: створення спільної формули вирішення спору та більш детальний її виклад у вигляді тексту угоди чи договору.

На завершальному етапі переговорів учасникам необхідно визначити критерії вибору рішення, а потім розподілити рішення по порядку в залежності від значущості результату. На даному етапі важливо максимально розширити коло варіантів вирішення спору і тримати рішення напоготові до тих пір поки всі складові кінцевого рішення не будуть зібрані разом.

Вдалим завершенням переговорів є підписання пакету документів: угод, договорів, протоколів. Як правило, по завершенню перемовин у ЗМІ публікується узгоджене сторонами повідомлення.

При проведенні міжнародних переговорів можуть бути актуальними національні стилі їх ведення. У правовій доктрині та переговорній практиці немає єдності поглядів на рівень впливу національних стилів на переговорний процес. Існує дві основні точки зору:

- 1) згідно першою національні особливості ведення переговорів мають другорядний характер. У зв'язку з розвитком міжнародних переговорів все сильніше формується єдина субкультура для учасників переговорного процесу, яка має власні правила поведінки, мови та символів. І хоча ця субкультура може різко відрізнятися від звичаєвих національних норм і правил поведінки, тем не менше, вона має прийматися всіма членами світового співтовариства.
- 2) відповідно ж до другої позиції національні особливості відіграють мало не головну роль в переговорах. Прихильники даної точки зору зазначають, що культурні відмінності надто значні і складнощі, які виникають в ході переговорів між представниками різних культур, багато в чому зумовлені цими відмінностями.

Вважаємо, що при веденні переговорів, національні стилі відіграють певну роль, однак все ж не являються визначальним фактором.

Переговори мають і значний недолік: більш впливова та сильна їх сторона може тиснути на слабшу, нав'язуючи свій варіант вирішення спору, переговори можуть і не вирішити спору чи навіть при формальному досягненні компромісу, прийняте рішення може не мати юридичнообов'язкового характеру для сторін переговорів.

Консультації розглядаються як різновид переговорів, за яких відповідно до попередньо досягнутих домовленостей сторони мають періодично чи у випадку виникнення певних обставин консультиватися між собою для усунення певних розбіжностей.

Подібний вид переговорів переслідує конкретні цілі, серед них:

- 1) обмін між сторонами думками та інформацією з тих питань, що становлять інтерес;
- 2) координація позицій сторін з тих питань, що становлять інтерес;

- 3) підготовка та подання державам та міжнародним організаціям пропозицій про скоординовані кроки і спільних заходи щодо вирішення тієї чи іншої проблеми; обмін думками;
- 4) формування пропозицій до проектів порядку денних зустрічей керівників держав і засідань органів.

Порядок проведення консультацій може бути детально закріплено у міжнародних нормативно – правових актах. Так, наприклад, Положенням про порядок проведення консультацій між державами - учасницями Договору про колективну безпеку 1997 р. передбачено, що консультації проводяться:

- 1) у випадках, передбачених в Договорі про колективну безпеку, а також перед важливими міжнародними форумами, в яких передбачається участь держав-учасниць Договору або розгляд питань, що становлять взаємний інтерес;
- 2) за дорученням Ради колективної безпеки (РКБ) або рекомендації вищих консультативних органів РКБ, а також перед сесіями РКБ і засіданнями вищих консультативних органів РКБ;
- 3) з ініціативи держав-учасниць Договору, або Генерального секретаря РКБ.

За згодою держав-учасниць склад та зміст консультацій можуть бути опубліковано, однак, за загальним правилом, консультації є конфіденційними.

Вищезазначене положення пропонує два види консультацій:

- 1) негайні, що проводяться у разі виникнення загрози безпеці, територіальній цілісності як держав – учасниць так миру. Зважаючи на значущість питань, на які орієнтовано негайні консультації вони мають проводитися на рівні не нижче заступників міністрів закордонних справ і заступників міністрів оборони держав - учасниць Договору;

2) регулярні, що проводяться відповідно до плану з важливих питань міжнародної безпеки. Вони проходять у вигляді зустрічей повноважних представників держав – учасниць.

У випадку виникнення спору між державами, які не мають між собою офіційних відносин, вони можуть звернутися до третіх сторін із проханням надати допомогу з посередництва або добрих послуг.

Посередник бере участь у перемовинах разом зі сторонами, керує ними та пропонує свої варіанти вирішення спору. При цьому пропозиції посередника обов'язковими не є, остаточне рішення у спорі приймається його сторонами шляхом взаємної угоди. Посередник має користуватися довірою сторін, що сперечаються, а також має бути нейтральним і не бути пов'язаним із будь-якою стороною суперечки. Упереджений посередник ніколи не може бути справедливим у вирішенні спору. США, наприклад, намагалися стати посередником у суперечці між Ізраїлем та Палестиною, але до цих пір це не вдалося, у зв'язку з тим, що США в даному спорі є упередженими і не є нейтральною стороною, оскільки відкрито обирає бік Ізраєлю [48].

В свою чергу, добрі послуги полягають у наданні третьою стороною учасникам спору допомоги у налагодженні безпосередніх переговорів. У такому випадку, третя сторона не бере участі у перемовинах, її роль обмежується допомогою у їх організації.

Вперше самостійність інституту «добрих послуг» було визначено у межах Берлінської конференції 1884-1885 рр., яка була присвячена обговоренню розподілу колоніальних володінь у Африці між європейськими державами. Остаточне юридичне оформлення змісту «добрих послуг» було здійснено вже по завершенню Другої світової війни при укладанні Женевської конвенції «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» від 12 серпня 1949 р.

Для деяких держав надання «добрих послуг» є основою міжнародної політики. Прикладом, може слугувати Швейцарська Конфедерація. У 2015

році державний секретар США Джон Керрі висловив подяку уряду конфедерації за довготривале надання «добрих послуг» для налагодження відносин між Сполученими Штатами та Кубою [49].

Деякі джерела окремо виділяють такий вид погоджувальних засобів вирішення міжнародних спорів як медіація. Медіація – є однією з технологій альтернативного врегулювання спорів (англ. – alternative dispute resolution, ADR) за участю третьої нейтральної, неупередженої, незацікавленої в результатах вирішення конфлікту сторони – медіатора, який допомагає сторонам віднайти шляхи вирішення спору [50].

Процес проведення процедури медіації в міжнародних спорах має ознаки схожі до її проведення на внутрішньодержавному рівні, наприклад у спорах між юридичними особами. І в тому і в іншому випадках медіатор зосереджує свою увагу на психологічних аспектах врегулювання спору. Первинною метою медіатора є вироблення у сторін конструктивного підходу до переговорів, його ціль – направити сторони на спільний пошук вирішення проблеми. Саме медіатор допомагає сторонам укласти справедливу угоду, що задовольнила б інтереси всіх, замість того щоб займатися пошуками винних і доведенням своєї правоти. Концентрація медіатора лише на психологічній стороні конфлікту створює певні рамки, в межах яких він і діє.

Ініціатива застосувати процедуру медіації може надійти або ж від сторін спору, або ж від третьої особи. Якщо суперечності зачіпають інтереси інших держав, то їх швидке врегулювання є вигідним не лише сторонам спору. Але для участі в урегулювання спору в якості медіатора обов'язковим є згода сторін спору, яка має певні наслідки. Даючи згоду на процедуру медіації сторони спору, перш за все, беруть на себе також обов'язок з його урегулювання саме мирним шляхом, що свідчить про їх готовність поступатися. Також сторони мають надати медіатору всю необхідну інформацію щодо існуючого спору.

Медіацію можуть здійснювати міжнародні організації, держави або фізичні особи. Генеральний секретар ООН, наприклад, та його регіональні

колеги часто втягуються в медіацію та надання добрих послуг, так як метою діяльності ООН і ряду регіональних організацій є вирішення та запобігання конфліктів та спорів, що виникають на міжнародній арені. За певних умов неурядові міжнародні організації також можуть виступати в ролі медіаторів. Наприклад, Міжнародний Комітет Червоного Хреста ніколи не приймає участі у політичних спорах та конфліктах, натомість беручи активну участь в наданні гуманітарної допомоги і захисту прав осіб, що втягнуті у військове протистояння.

Роль медіаторів є вельми перспективною для держав, зацікавлених саме у мирному врегулюванні конфлікту. Крім того, участь у врегулюванні спору в якості медіатора, дозволяє третій особі вплинути на результат переговорів. Підтвердженням тому можуть бути конкретні приклади міждержавних спорів.

Так, у спорі між Великобританією та Аргентиною, відомому як Фолклендська війна, з приводу Мальвінських островів в 1982 році спочатку США в особі держсекретаря Олександра Хейга, а потім Генеральний секретар ООН Хав'єр Перес де Куельяр запропонували свої послуги з приводу медіації та добрих послуг. Для США військовий конфлікт між державами – союзницями, а саме членами НАТО и Організації американських держав, означав необхідність вибору між ними, який для США був небажаним. ООН, у свою чергу, була безпосередньо залучена в конфлікт, так як дії Аргентини на той час вже отримали несхвалення Ради Безпеки, і всі держави – члени ООН виражали занепокоєння ситуацією, яка склалася, розуміючи необхідність втручання у спір задля подальшого примирення сторін [51, с. 90].

У 1978 році, коли спір з приводу проливу Бігля між Чилі та Аргентиною здавався неминучим, Папа Римський запропонував кандидатуру кардинала Антоніо Самора в якості медіатора. У даному випадку участь Ватикану пояснювалась потенційною війною між католицькими державами, а також тим, що Папа Римський на протязі п'яти століть був залучений до

внутрішніх справ Південної Америки. Так, даний вчинок мав історичний та релігійний характер [51, с. 91].

Бажання відновити рівновагу на міжнародній арені може мати і політичні причини. У спорі між Індією та Пакистаном через належність Кашміру в 1965 році участь СРСР, давнього і традиційного союзника Індії, було викликано бажанням СРСР відвернути збройний конфлікт в районі, розташованому недалеко від південних кордонів СРСР, а також посилити вплив держави у даному регіоні. На прохання А.М. Косигіна президент Єгипту Насер особисто прилетів до Делі та піддав критиці індійську владу за порушення угоди про припинення вогню. Позиція СРСР пояснювалась також тим, що Китай, який у 1962 році сам успішно воював з Індією за Кашмір, міг вступити у війну на боці союзного Пакистану. У такій ситуації США підтримали б Індію і авторитет СРСР в регіоні був би повністю підірваний [51, с. 91].

Участь великих держав в ролі медіатора у багатьох випадках пояснюється саме політичними причинами та отриманням власної вигоди. Тим не менш, для невеликих держав бути медіатором також дуже продуктивно. Показовим в цьому випадку є досвід Алжиру. У 1980 році цій державі вдалося втрутитися в конфлікт між США та Іраном. Вплив Алжиру на даний спір був вирішальним. В результаті медіатору не лише вдалося зміцнити свої позиції у спілкуванні з США, але й відвернути кризу, що могла привести до війни між однією з найбільших держав світу та мусульманською країною. Участь Алжиру в спорі між Іраном та Іраком в 1975 році також утвердило його позиції у мусульманському світі і дозволило зберегти цілісність ОПЕК, в якій Алжир був зацікавлений як експортер нафти.

Отже мотиви і причини участі держав та міжнародних організацій в спорі у якості медіатора можуть бути різноманітними. Разом з тим, варто зазначити, що саме відсутність медіатора, готового взяти на себе відповідальність за вирішення спору, може привести до неможливості процесу медіації. Небажання держав брати участь у спорі пояснюється перш

за все бажанням сторін не допустити стороннього втручання у їх внутрішні справи. Крім того, відсутність будь – яких стимулів і можлива безрезультатність місії також можуть звести до нуля всі переваги і значимість застосування даного альтернативного способу вирішення спорів.

Міжнародна погоджувальна процедура (conciliation) виникла пізніше більшості інститутів мирного вирішення спорів.

Міжнародна погоджувальна процедура полягає в тому, що держави створюють на паритетних засадах спеціальний орган - комісію, завдання якої – запропонувати можливий варіант вирішення спору. Зазвичай висновки таких комісій носять факультативний характер, проте історії відомі випадки, коли держави попередньо домовлялися про їх обов'язковість для себе.

Погоджувальна процедура використовується також і міжнародними організаціями.

Погоджувальні комісії з'явилися у зв'язку з розширенням повноважень слідчих комісій, застосування яких у якості засобу вирішення міжнародного спору почали практикувати після ухвалення Гаазьких конвенцій. Прикладом може слугувати Договір між США та Великобританією про прикордонні води 1909 року. Ним створювалася комісія, що мала розслідувати факти, які мали відношення до спору, а на додаток сформулювати висновки та рекомендації доречні в умовах спору. Проте, ці висновки для сторін обов'язкового характеру не мали.

Пізніше даний інститут було закріплено Загальним актом про мирне вирішення міжнародних спорів від 26 вересня 1928 року з поправками, внесеними Генеральною асамблеєю ООН від 28 квітня 1949 року. Відповідно до нього спори будь – якого роду між двома або декількома Сторонами, що приєдналися до даного акту, які не можуть бути вирішені дипломатичним шляхом, будуть передані постійній або тимчасовій погоджувальній комісії, створеній Сторонами спору [52].

Актом чітко передбачено, що комісія складається з 5 членів. сторони призначають кожна по одному члену, який може бути обраний з числа

громадян відповідної сторони. Три інші члена комісії обираються за спільною згодою з числа громадян третіх держав. Ці останні (Члени комісії) повинні бути різного громадянства, не мати постійного місця проживання на території зацікавлених сторін і не перебувати на їх службі. З їх числа призначають голову комісії.

Визначався трирічний термін повноважень членів комісії. то можливість їх заміни. При цьому, не дивлячись на їх заміну, члени комісії мають залишатися в посаді для завершення виконуваної ними роботи.

Слід звернути увагу, що такий порядок створення погоджувальної комісії використовується у випадку відсутності іншої угоди між сторонами спору.

Загальний акт про мирне вирішення міжнародних суперечок 1928 рік передбачає утворення постійних і спеціальних погоджувальних комісій. Метою роботи погоджувальної комісії є з'ясування суті спору, збір необхідних матеріалів, спроба привести сторони до згоди. Результати роботи комісії фіксуються в протоколах або звітах. Вони приймаються більшістю голосів у присутності всіх членів комісії.

Інститут погоджувальних комісій знайшов своє відображення і в Статуті Міжнародного суду. Погоджувальні комісії відповідно до нього скликаються за вимогою Генеральної Асамблеї або Ради Безпеки та складаються з шести членів: трьох призначає Генеральна Асамблея, трьох – Рада Безпеки.

На комісію покладаються повноваження з обрання членів Міжнародного Суду, у випадку, якщо після третього засідання, скликаного для вибору одного або декількох його членів, одне або декілька місць залишаться незаповненими.

Також інститут погоджувальної комісії закріплювався в багатосторонніх договорах (договір Гондрі 1923 р пакт Сааведра Ламас 1933 р Боготінській пакт 1948 г.) та деяких двосторонніх угодах.

Інколи як особлива форма погоджувальної процедури розглядається інститут прикордонних представників (комісарів, уповноважених), який має велике значення для взаємного виконання суміжними державами положень міжнародних договорів про Державний кордон і його режим. Законом України «Про державний кордон України» передбачено, що прикордонні питання із суміжними державами вирішуються Україною на основі взаємності і добросусідства. Саме для підтримання таких добросусідських відносин і функціонує інститут прикордонних представників України, чий статс урегульовано Положенням про прикордонних представників України та їх апарат, затвердженим Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 12.01.2016 № 6.

У сучасному світі чітко прослідковується поступовий відхід від європоцентричної моделі світу до глобального суспільства, елементи якого почали з'являтися лише в останні десятиліття. У свою чергу, це призводить до децентралізації структури людського суспільства і міжнародного правопорядку.

У зв'язку з зазначеним перед людством постало питання – як утримати децентралізоване міжнародне суспільство об'єднаним на основі панування права, та в цей же час забезпечити його різноманіття. Як зробити, щоб суперечки, виниклі внаслідок співіснування та взаємодії різних економічних інтересів, культурних цінностей, релігійних переконань, ідеологій та боротьби за політичну владу держав, вирішувалися без збройних конфліктів, швидко та справедливо.

Є підстави вважати, що більша частина складових питань вказаного завдання може бути вирішена за допомогою регіональних механізмів, у першу чергу, регіональних міждержавних утворень. На підтримку такої думки свідчить низка об'єктивних обставин. По-перше, основні міжнародні інтеграційні процеси відбуваються в спеціалізованих галузях у рамках регіональних міждержавних організацій. По-друге, все більш поширеною стає практика перенесення тягаря вирішення спорів на регіональні структури, а не

їх вирішення на універсальному рівні. По-третє, привабливою рисою регіональних організацій є те, що основою інтеграції (і у першу чергу регіональної) є високий ступінь спільності інтересів її учасників, значна гомогенність тих поглядів, яких притримуються держави регіону. Західна Європа є особливо показною у цьому питанні.

Поєднання вказаних факторів дозволяє державам-членам регіональних організацій порівняно легко нейтралізувати, а іноді і узагалі усунути негативний вплив існуючих на універсальному рівні факторів, що заважають врегулюванню міжнародних суперечок та впливають на процес вибору певного засобу їх вирішення. Це відбувається тому, що в межах регіональних організацій:

а) наявність більш гнучкого нормативно-правового регулювання, у зв'язку з чим держави мають змогу використовувати ширший спектр засобів вирішення спорів;

б) невирішення спору загрожує значними економічними втратами;

в) наявність сприятливого середовища для створення ефективних правових (у першу чергу судових) механізмів реалізації міжнародно-правових норм.

У решті решт, регіональні організації мають значний потенціал у попередженні виникнення міждержавних спорів. У першу чергу, завдяки наданню права фізичним та юридичним особам безпосередньо оскаржувати дії держав-членів організації в судових органах організації зменшується потреба в застосуванні засобів дипломатичного захисту з боку держави. Тому велика кількість спорів вирішується на рівні фізичних і юридичних осіб, не підіймаючись до класичного міждержавного рівня. По-друге, запроваджуються такі правові процедури, які не допускають прямого конфлікту між двома державами, що не можуть досягти згоди з певного питання. Натомість нерідко з формально-юридичної точки зору суперечка набуває вигляду спору між організацією, що намагається запровадити певний захід, та державою, яка не погоджується з ним. Усі ці аспекти можна чітко

відстежити у діяльності ЄС.

Також варто звернути увагу на тенденцію зростання впливу фізичних і юридичних осіб на процеси міждержавного співробітництва в рамках регіональних організацій інтеграційного типу. Це знайшло своє відображення в правовому регулюванні. Зокрема, у переважній більшості спорів, що вирішуються регіональними міжнародними судами однією із сторін є фізична або юридична особа. Це дозволяє стверджувати, що принцип мирного вирішення спорів збагатився за рахунок вирішення спорів за участю приватних осіб. Можна припустити, що галузь вирішення міжнародних спорів перестає бути ексклюзивною сферою міжнародного публічного права. Тому не завжди відповідає сучасним реаліям точка зору, що всі міжнародні конфлікти повинні вирішуватися у суворій відповідності з принципом мирного вирішення спорів, як він сформульований у Статуті ООН.

Таким чином науковці відмічають, що для сучасного міжнародного права характерна відсутність універсалізму у регулюванні питання мирного вирішення міжнародних спорів. Мова йде не лише про обсяг територіального розповсюдження того чи іншого мирного засобу вирішення міжнародних спорів, але й універсальність «юрисдикції» такого засобу. Так, більшість міжнародних договорів, учасниками яких є дуже значна кількість держав, покликані вирішувати спори лише в певній специфічній сфері, в силу чого не можуть вважатися універсальними.

Наслідком браку універсалізму стало тяжіння до збільшення регіональних систем вирішення міжнародних спорів. Держави більш охоче йшли на створення таких систем (механізмів), адже менша кількість держав-учасниць давала їм змогу швидше знаходити спільний підхід у впровадженні того чи іншого засобу вирішення міжнародних спорів. Наприклад, діяльність Організації американських держав, яка стала своєрідним міжнародно-правовим стандартом у застосуванні міжнародної погоджувальної та слідчої процедури [57, с. 351].

Окремо розглядати всі регіональні договори та організації, діяльність яких спрямована на вирішення міжнародних спорів немає сенсу у зв'язку з їх значною кількістю, однак доцільно детально розглянути в даному контексті появу та вплив на міне вирішення міжнародних спорів такого виду міжнародних засобів ад'юдикації як суди інтеграційних об'єднань.

У 1957 р. за результатом підписання Римського договору були об'єднані інституції трьох європейських організацій: Європейського об'єднання вугілля та сталі, Європейського економічного співтовариства та Європейського співтовариства з атомної енергії, що згодом стало однією організацією – Європейським Союзом [20, с. 351]. Суд Європейського співтовариства, створений в результаті зазначених процесів, і є першим прикладом суду інтеграційного об'єднання.

Суд ЄС є основним судовим органом Союзу. Водночас, з огляду на особливу природу вказаного інтеграційного утворення, діяльність Суду ЄС істотно відрізнялась від інших міжнародних засобів мирного вирішення міжнародного спору. Цей суд отримав право розглядати спори між державами, державами та органами Європейських співтовариств, між органами Європейських співтовариств та між Співтовариствами і їх співробітниками [20, с. 353]. Окрім того зазначений суд повноважний тлумачити право ЄС як стосовно органів даного утворення, так і його держав-членів.

Необхідно відмітити, що механізм виконання рішень суду ЄС є значно ефективнішим ніж інші засоби мирного вирішення міжнародних спорів. Це пов'язано з можливістю накладення фінансових санкцій на державу, яка не підкоряється та не виконує рішення, а також фінансова відповідальність як органів ЄС, так і держав-членів ЄС за шкоду, нанесену інтересам приватних осіб порушенням права ЄС.

Разом з тим, не зважаючи на зазначені переваги, Суд ЄС дуже рідко використовується як засіб вирішення міжнародних спорів. У той же час дії Комісії ЄС стосовно членів ЄС відповідно до ст.ст. 88, 95 та 226 Договору

ЄС задля врегулювання міждержавних спорів застосовувались доволі часто [57, с. 353]. Окремо необхідно зазначити, що Суд ЄС став чи не найпопулярнішим органом з розгляду скарг приватних осіб на дії органів Співтовариств та держав (включаючи державу походження особи скаржника). Причиною такого успіху став той факт, що на противагу орієнтованій на держави діяльності Міжнародного суду ООН, Суд ЄС доволі часто тлумачить положення Договору ЄС, навіть якщо вони формально адресовані державам-членам, як такі, що надають певні права індивідам.

У 1988 році з метою прискорення розгляду справ, що подаються до Суду ЄС було засновано Суд першої інстанції і, таким чином, фактично, закріплено дворівневу структуру Суду. У 2001 році відбуваються чергові зміни у організації роботи зазначеного судового органу: Раді ЄС було надано повноваження створювати спеціальні судові колегії для розгляду окремих категорій справ. У результаті фактично з'явилася третя інстанція для розгляду спорів, що можуть виникати в межах Європейського Союзу. У той же час процедура, передбачена для звернення до Суду приватними особами залишається незмінною.

З вищевикладеного можна дійти висновку, що суд ЄС став своєрідним наддержавним судовим органом з позицією більш активною у розгляді спорів між державою та фізичними чи юридичними особами ніж між державами або іншими суб'єктами міжнародного права. Як правило, держави не готові сприймати появу наднаціональних судових установ, які можуть втручатись в діяльність їхніх державних органів, навіть якщо таке втручання забезпечить дотримання прав та свобод фізичних і юридичних осіб [57, с. 353].

Саме це призвело до створення значної кількості регіональних систем (механізмів) мирного вирішення міжнародних спорів, основу яких становили незобов'язуючі засоби вирішення міжнародних спорів. До них можна віднести засоби, передбачені документами Організації з Безпеки та

Співробітництва в Європі, Співдружності Незалежних Держав, Організації Американських Держав, Африканського Союзу тощо.

Вибір засобу вирішення спору є складним процесом, що залежить від великої кількості факторів. Зокрема, має враховуватися різниця в релігійних, культурних, ідеологічних і політичних цінностях держав-учасниць спору; роль третьої сторони у вирішенні спору; обов'язковість рішення для його сторін; конфіденційність процедури врегулювання тощо.

На сьогодні найбільш дієвими та ефективними можна вважати погоджувальні засоби вирішення міжнародних спорів, до яких належать переговори, посередництво, добрі послуги тощо. Їх ефективність зумовлена як простотою самих засобів так і психологічним тяжінням сторін спору до взаємовигідного його вирішення.

Питання мирного вирішення міжнародних спорів постає сьогодні особливо гостро. Озброєння окремих держав набуло такого колосального розвитку, що ескалація збройного конфлікту може призвести до непоправних наслідків. Саме тому цивілізовані країни світу приділяють колосальну увагу створенню ефективної та дієвої системи засобів мирного вирішення міжнародних спорів.

Отже, одна з головних особливостей функціонування механізму міжнародного права полягає у відсутності централізованого апарату примусу, здатного примушувати суверенних суб'єктів до дотримання норм міжнародного права. В силу цього примус у разі потреби здійснюється децентралізовано державами, використовуючи механізм контрзаходів, і централізовано (колективно) - за допомогою інституційного механізму міжнародних організацій за допомогою міжнародно-правових санкцій.

Примусові заходи якнайтісніше пов'язані із застосуванням сили або загрозою застосування сили, тобто з примусом. З точки зору теорії права примус – це спонукання суб'єкта до небажаної для нього дії, яку він відмовляється вчинити добровільно. Тобто примусові заходи – це передусім такі заходи, які спрямовані на силове змушення до певної поведінки.

Ніяка держава або група держав не мають права самостійно вживати примусових заходів. Більше того, примусові заходи може вводити тільки Рада Безпеки ООН і ніякий інший орган. Примусові заходи, які застосовуються Радою Безпеки ООН, не обов'язково повинні бути санкціями, оскільки, по-перше, їх безпосередньою метою не є забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань, а підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки; подруге, вони можуть бути прийняті як превентивні заходи, а санкції не можуть мати превентивного характеру; по-третє, Рада Безпеки при застосуванні цих заходів може не зазначати винувату сторону

Правомірні примусові заходи можуть вживатись у відповідь на міжнародне правопорушення або бути зовсім не зв'язаними з протиправною поведінкою суб'єкта, щодо якого такі примусові заходи застосовуються. У першому випадку мова йде про санкції міжнародних організацій та контрзаходи окремих держав.

У другому такі заходи можуть мати місце у зв'язку з недружніми актами; конфліктними ситуаціями; певними подіями, які відбуваються в державі; задля зміни політики, яку проводить держава, та інші.

ВИСНОВКИ

За результатом проведеного дослідження, з урахуванням поставлених завдань можна зробити наступні висновки:

1. Міжнародно-правова відповідальність це ті конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання. Настання міжнародно-правової відповідальності можливе за наявності фактичних та юридичних підстав. Фактичною підставою є вчинення суб'єктом міжнародного правопорушення. До юридичних – належить сукупність юридично обов'язкових міжнародно-правових актів, на підставі яких певна поведінка (дія або бездіяльність) кваліфікуються як міжнародне правопорушення.

2. Міжнародно-правова відповідальність існує у конкретно визначених видах та формах. Virізняють два види: матеріальну та нематеріальну (політичну) відповідальність, кожен з яких втілюється у специфічних формах. До форм нематеріальної міжнародно-правової відповідальності належать: сатисфакція; ресторація; обмеження суверенітету; обмеження юрисдикції держави тощо. Матеріальні форми міжнародно-правової відповідальності застосовуються у випадку наявності внаслідок правопорушення матеріальної шкоди. До таких форм, зокрема, належать: реституція; репарація; субституці ; субституція.

3. Суб'єктами міжнародно-правової відповідальності найчастіше виступають держави, проте ними можуть бути також міжнародні неурядові організації, фізичні особи та інші суб'єкти міжнародного права.

4. Міжнародне правопорушення це діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта міжнародного права, у результаті якої порушуються норми міжнародного права і міжнародні зобов'язання цього суб'єкта, та наносять іншому суб'єкту або групі суб'єктів міжнародного права або всьому

міжнародному співтовариству в цілому шкоду матеріального або нематеріального характеру.

Міжнародне правопорушення характеризується певним складом, який включає об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону правопорушення. Об'єктом міжнародного правопорушення є ті блага матеріального або нематеріального характеру, на які зазіхає міжнародне правопорушення (міжнародний правопорядок, система міжнародних відносин, що склалися, права і свободи людини, інші зазіхання на міжнародний правопорядок, встановлені міжнародними зобов'язаннями). Об'єктивна сторона міжнародного правопорушення проявляється у вигляді діяння суб'єкта міжнародних відносин, який порушує відповідні міжнародно-правові зобов'язання. Суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення полягає у відношенні правопорушника до вчиненого ним діяння та наслідків і виявляється у формі провини.. Суб'єктивна сторона міжнародного правопорушення полягає у відношенні правопорушника до вчиненого ним діяння та наслідків і виявляється у формі провини.

5. Міжнародні правопорушення можуть бути класифіковані за різними критеріями: об'єктом, суб'єктивним складом тощо. Проте, найбільш поширеною є класифікація залежно від тяжкості діяння, за яким міжнародні правопорушення поділяють на міжнародні злочини, злочини міжнародного характеру та міжнародні делікти.

6. Міжнародні правопорушення варто відокремлювати від суміжних понять, таких як спірна ситуація, недружній акт, злочинний проступок фізичної особи.

7. У відповідь на вчинення міжнародного правопорушення застосовуються заходи правомірного примусу. Одна з головних особливостей функціонування механізму міжнародного права полягає у відсутності централізованого апарату примусу, здатного примушувати суверенних суб'єктів до дотримання норм міжнародного права. В силу цього примус у разі потреби здійснюється децентралізовано державами, використовуючи

механізм контрзаходів, і централізовано (колективно) – за допомогою інституційного механізму міжнародних організацій за допомогою міжнародно-правових санкцій.

Враховуючи нестабільність світових політичних відносин, дослідження міжнародно-правової відповідальності та правопорушень набуває особливої актуальності, що зумовлює необхідність подальшої наукової розвідки з обраної теми.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. Юридичний науковий журнал. 2017. № 6. С. 41-43.
2. Коверзнев М. С., Коверзнева Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві. Альманах міжнародного права. 2008. № 13. С. 49-56.
3. Скрильник О. О. Особливості відповідальності в сучасному міжнародному праві. Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 351-355.
4. Антонович М. М. Міжнародне публічне право: підручник у 3 –т. [В. Ф. Антипенко, Л. Д. Тимченко, О. В. Беглий, О. А. Родзівіл та ін.]; за заг ред. В. Ф. Антипенка. Київ: НАУ, 2012. Т. 2. 348 с.
5. Міжнародне право : навч. посіб. / За ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 336 с.
6. Гура Г. М. Международно-правовая ответственность государства как юридическое средство обеспечения соблюдения норм международного права. Теория науки. 2015. № 3. С. 155-159.
7. Баймуратов М. О. Міжнародне право: [підручник]. 3-тє вид. Харків. Одісей. 2002. 672 с.
8. Міжнародне право [навчальний посібник]/ за ред М. В. Буроменського. Київ, Юрінком Інтер. 2006. 336 с.
9. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право: [навчальний посібник]. 2-ге вид., змін. та доповн. Київ. КНТ. 2010. 334 с.
10. Камінський І. І. Юридичні підстави міжнародно-правової відповідальності держав за акти неправомірного застосування інформаційно-психологічної сили. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Випуск 1. Том. 2. С. 168-172.

11. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#o163 (дата звернення 18.09.2021).
12. Жукорська Я. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. Актуальні проблеми правознавства. 2019. № 3 (19). С. 37-40.
13. Небеська М. С. Лекція до теми «Міжнародно–правова відповідальність» для курсантів/слухачів другого курсу денної/заочної форми навчання за напрямом підготовки 6.030401 «Правознавство»; 6.030402 «Правоохоронна діяльність». URL: http://oduvsv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Lek_6-mp.pdf (дата звернення 19.09.2021)
14. Лахута І. Відповідальність у міжнародному праві. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19785/1/31-35.pdf> (дата звернення 20.09.2021).
15. Савченко М. С. Реституция как форма международно-правовой ответственности за преступные посягательства на культурные ценности. Межвузовская трибуна. Ученые записки Санкт-Петербургского филиала РТА. 2012. № 6. С. 253-270.
16. Арсланбекова Н. М. Развитие сущности юридической ответственности государства. Юридический вестник. 2018. № 2 Т. 18. С. 43-47.
17. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : від 23 травня 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1986. № 17. Ст. 343.
18. Грабович Т. А. Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001): основа сучасного права міжнародної відповідальності. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. № 4. С. 240-245.
19. Колосов Ю. М. Ответственность в международном праве. 2-е изд., стер. Москва : Статут, 2014. 224 с.
20. Курис, П. М. Международные правонарушения и ответственность государства. Вильнюс, 1973. 280 с.

21. Ожегова Г. А. Объекты правонарушений в международном праве. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». 2007. № 1 . С. 36-42.
22. Міжнародне право : навч.-метод. пос. для студентів юридичного факультету / уклад. К. Ю. Фіщенко, В. Х. Ярмакі, М. К. Гопич — Одеса : ОДУВС, 2015. 286 с.
23. Скакунов, Э. И. Международно-правовые гарантии безопасности государств. М., 1983. 1
24. Шуршалов, В. М. Международные правоотношения. М., 1971. С. 78.
25. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси от 08.08.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text (дата звернення 03.10.2021).
26. Відповідальність у міжнародному публічному праві (лекція № 5). URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php?file=/565592/mod_resource/content/1/%d0%9b%d0%b5%d0%ba%d1%86%d1%96%d1%8f_5_%d0%92%d1%96%d0%b4%d0%bf%d0%be%d0%b2%d1%96%d0%b4%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c_%d0%9c%d0%9f%d0%9f%d1%80.pdf (дата звернення 03.10.2021).
27. Міжнародне публічне право: конспект лекцій. За заг. Ред. Степаненко К.В. Дніпро. 2016. 208 с.
28. Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду від 16.09.2005. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 03.10.2021).
29. Федорова М.В. Ответственность в международном праве. Вестник Моск. Ун.-та. Сер. 11. Право. 2008. № 6. С. 107-115.
30. Блажевич Ю. Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Блажевич Юрій Юрійович. Київ., 2006. 219 с.

31. Кононова К. О. Санкционные резолюции Совета Безопасности ООН и их имплементация в национальных правовых системах государств-членов / Кононова К. О. – Москва : Волтерс Клувер, 2010. 288 с.
32. Нешатаева Т. Н. Санкции системы ООН (международно-правовой аспект) / Нешатаева Т. Н. Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1992. 108 с.
33. Доклад Генерального Секретаря о работе Организации «Повестка дня для мира» A/47/277 от 02 июля 1992 г. URL : http://www.un.org/ru/siteindex/agenda_forpeace.pdf (дата звернення 10.10.2021).
34. Михеев Ю. Я. Применение принудительных мер по Уставу ООН / Михеев Ю. Я. – Москва : Междунар. отношения, 1967. 207 с.
35. Василенко В. А. Международно-правовые санкции / Василенко В. А. – К. : Издательское объединение «Вища школа», 1982. 230 с.
36. Малишева Ю. В. Відмежування поняття «санкції» від суміжних понять «примусові заходи» та «контрзаходи» в міжнародному праві. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 320–324.
37. Месхія О.Н. Генеза розвитку міжнародних організацій як інституціоналізованого механізму міжнародного співробітництва. URL: <file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0/Downloads/523-Article%20Text-1030-1-10-20180515.pdf> (дата звернення 10.10.2021)
38. Мовчан А. П. Международный правопорядок / А. П. Мовчан. Москва, 1996. 102 с.
39. Бекашев К. А. Международное публичное право: учеб. / Л. П. Ануфриева, К. А. Бекашев, Е. Г. Моисеев, В. В. Устинов [и др.]; отв. ред. К. А. Бекашев. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. с. 359.
40. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій. Навчальний посібник. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. 226 с.
41. Grant P. J. Encyclopaedic Dictionary of International Law / John P. Grant, J. Craig Barker. – Oxford : Oxford University Press, 2009. – 691 p.

- 42.Броунли Я. Международное право (в двух книгах). Книга вторая. М., 1977. с. 410.
- 43.Усенко Е.Т. Очерки теории международного права. М., 2008. 240 с.
- 44.Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – Москва: Волтерс Клувер, 2005. 544 с.
- 45.Kelsen H. Reine Rechtslehre. Berlin (2nd ed). 1960. S. 321.
- 46.Шевченко А. С. Міжнародний спір, його правова природа та мирне вирішення за допомогою арбітражу. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012, № 5 С. 142—144.
- 47.Про міжнародні договори України. Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL :<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення 11.10.2021)
- 48.Миколаєнко Я. Ю. Медіація як ефективний засіб вирішення міжнародних конфліктів. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/47032/%CC> (дата звернення 11.10.2021).
- 49.Печиборщ В. Ю., «Добрі послуги» дипломатичних місій Швейцарської Конфедерації у Будапешті та Берліні у період Другої Світової Війни як складова політики «постійного озброєного нейтралітету». URL: [file:///C:/Users/%D0%98%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/Nvdau_2016_23\(1\)_26.pdf](file:///C:/Users/%D0%98%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0/Downloads/Nvdau_2016_23(1)_26.pdf). (дата звернення 11.10.2021).
- 50.Зайцева Л. И. Медиация как альтернативный способ разрешения споров. // Л. И. Зайцева. – Право и закон. Московский государственный лингвистический университет – 2013. – С. 89 – 98.
- 51.Капелинский И. Ю. Причины возникновения конфликтов в процессе развития мировой торговли и формирование многосторонних механизмов их урегулирования : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 / И. Ю. Капелинский. М., 2004. 153 с.

52. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26 вересня 1928 року з поправками, внесеними Генеральною асамблеєю ООН від 28 квітня 1949 року. URL http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f68 (дата звернення 11.10.2021).
53. Шуміло І. А. Актуальні проблеми правозахисної діяльності міжнародних неурядових організацій. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4142/1/SHymilo_219_224.pdf (дата звернення (20.10.2021)).
54. Міжнародні неурядові організації. URL: <http://www.ua-referat> (дата звернення 19.09.2021)
55. Основи теорії міжнародних відносин: навч. посіб. – Львів: Академія Сухопутних військ, 2010. – 240 с
56. Ільницька У. Особливості міжнародно-правової суб'єктності неурядових організацій. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2012. № 24. С. 85.
57. Тропін З.В. Криза універсалізму в діяльності мирних засобів вирішення міжнародних спорів та їх регіоналізація. Часопис Київського університету права – 2014/2 – Київ. – Ст. 351 – 354
58. Жуковська Я. М., Дранчук Л. М. Міжнародні злочини: правова природа та проблеми класифікації. Право і суспільство. 2016. № 3 частина 2. С. 149-154.
59. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 03.10.2021)